

PARTIJE I PARTIJSKI SISTEM CRNE GORE

Uvod

Posle raspada "realnog socijalizma" 1989/1990, u zemljama Jugoistočne Evrope postepeno nastaje novi politički poredak zasnovan na ustanovama predstavničke demokratije: političkim partijama, parlamentu, slobodnim i poštenim izborima i nezavisnim medijima i dr. Značajno je naglasiti da se veliki procenat građana u zemljama razvijene demokratije emotivno vezuje za partije (partijska lojalnost, partijska identifikacija) što nije u tolikoj meri slučaj sa drugim demokratskim institucijama, na osnovu čega neki autori smatraju da partije imaju čak izvestan prioritet nad tim institucijama (Barker, 1967, 86). Nije zato slučajno da se partije poimaju kao ključni činiooci, "glavni protagonisti" (Bobio, 1990: 90) demokratskog poretka, "pokretačka snaga" moderne politike (Neumann, 1963: 15), a metaforično i kao "...hleb svakidašnji liberalne demokratije..." (Seiler, 1982: 3).

Partije, takodje, predstavljaju okosnicu demokratskih promena do kojih je došlo u postkomunističkim zemljama Jugoistočne Evrope od 1989/1990 naovamo. U većini tih zemalja ostvarena je na izborima 1990. prva mirna promena na vlasti reformisanih komunističkih partija od strane novoformiranih opozicionih partija, a u kasnijem razdoblju u nekim od tih zemalja (Slovenija, Madjarska, Poljska, Češka) uspostavljeni su demokratski poretci zavidne stabilnosti. Za razliku od prevladajućeg obrasca, u Crnoj Gori Savez komunista Crne Gore (od sredine 1991 Demokratska partija socijalista) ostao je na vlasti do kraja posmatranog razdoblja (1990-2014), doduše od 1987 u koaliciji sa Socijaldemokratskom partijom (SDP) pa se u ovom slučaju može

govoriti o delimičnoj promeni na vlasti. (Inače, Crna Gora je bila do 1991 jedna od šest republika Socijalističke federativne republike Jugoslavije-SFRJ)

Posle raspada "realnog socijalizma" 1989/1990 u Crnoj Gori, kao i u zemljama Centralne i Istočne Evrope, postepeno nastaje novi politički poredak zasnovan na institucijama predstavničke demokratije (parlament, slobodni izbori, višestranački sistem nezavisni mediji). Nedoumice u pogledu prave prirode tog poretka potencira okolnost što su demokratske institucije uspostavljene u društvima koja se znatno razlikuju od društava zemalja stabilne demokratije u kojima postoji snažan srednji sloj. Postkomunistička društva Centralne i Istočne Evrope (uključujući i republike SFRJ koje su postale nezavisne države) karakteriše, između ostalog, odsustvo takvog sloja. Osim toga, u regionu dominira Centralne i Istočne Evrope dominira većinom parohijalne i podaničke kulture u populaciji uz nizak stepen poštovanja ljudskih prava i nepostojanje demokratske tradicije (sa izuzetkom Češke i Slovačke). U takvim okolnostima, s razlogom se postavlja pitanje da li je u postkomunističkim zemljama uopšte reč o demokratskom poretku ili pak o nekoj novoj varijanti autoritarnog poretka sa izvesnim demokratskim primesama?

Jedan pisac, na primer, naglašava da je pogrešno smatrati da u svim postkomunističkim zemljama Istočne Evrope danas postoje "utemeljene demokratije" (established democracies). "Umesto toga - po njegovom mišljenju - postoje pluralistički režimi u kojima se održavaju slobodni izbori, što odražava pritiske za demokratizacijom posle četiri decenije komunističke vlade" (Rose,1994,4). Drugi autori ocenjuju da se uspostavljeni politički poredak u postkomunističkim zemljama može samo uslovno svrstati u demokratski. Taj poredak Emil Mitev naziva "protodemokratijom" koju obeležava "...izuzetno osobena kombinacija rezidualnih restrikcija, slobode i anarhije". Protodemokratiju karakterišu kontradikcije između zakonodavne sfere i socijalne realnosti kao i kontradikcije unutar same zakonodavne vlasti".

(Mitev, 1992, 4-5). Guillermo O'Donnell koristi termin "delegirana demokratija" (delegative democracy) kojim označava novu "vrstu" demokratije koja je nastala u Latinskoj Americi i u postkomunističkim zemljama nakon raskida sa starim režimom. "Delegirana demokratija" (DD) počiva, prema O'Donnellu, na premisi da je "... pobjednik na predsjedničkim izborima ovlašten ... da vlada kako se njemu ili njoj dopada, sputan jedino činjenicom postojećeg odnosa snaga i ustavnim ograničenjem trajanja mandata" (O'Donnell, 1994, 59). Čini mi se da Mitev i O'Donnell dobro uočavaju ograničenost političkog poretka u postkomunističkim zemljama, ali ipak, s pravom, svrstavaju taj poredak u genus demokratskih a ne autokratskih poredaka. Odlučujući argument u prilog takve ocene je to što je u političkom poretku obrazovanom u postkomunističkim zemljama Centralne i Jugoistočne Evrope obezbeđena sloboda delovanja opozicionih partija i što se pravo na vršenje vlasti zasniva na volji građana izraženoj na slobodnim izborima. Na tim izborima građani mogu da smene vladajuću partiju što se od 1990 do kraja posmatranog razdoblja u svim postkomunističkim zemljama ovog regiona uz izuzetak Crne Gore u kojoj se može govoriti samo o delimičnoj smeni 1997.

Ovde su nužne dve pojmovno-terminološka napomena. Prva se tiče shvatanja demokratije; kad govorimo o uspostavljanju i konsolidaciji (stabilizaciji, učvršćivanju) demokratije uvek imamo na umu da je demokratija oblik političkog poretka, a ne tip društva (isto: Hermet, 1991, 252; Huntington 1991, 9; Touraine, 1991, 268). Preciziranje je neophodno zato što se često u naučnim raspravama, a ne samo u kolokvijalnom govoru, polazi od shvatanja demokratije kao tipa društva, "načina života" ili nečeg "po sebi dobrog", što prozaična stvarnost nikada ne doseže, pa se iz zbog toga svim empirijskim realizacijama u postkomunističkim zemljama (i drugde) lako odriče demokratski karakter.

Druga se tiče uobičajenog razlikovanja u događajima 1989/1990 između dve etape: prva je ukidanje diktature, a druga uspostavljanje

demokratije (Sartori, 1991, 466). Prva etapa (faza) označava se uobičajeno terminom "tranzicije ka demokratiji" i traje od kraha starog režima pa do održanja prvih slobodnih izbora (Hermet, 1991, 225; di Cortona, 1991, 316), a nakon tranzicije sledi druga faza "konsolidacije" ili "stabilizacije" (učvršćivanja) demokratije. Zadovoljavajuće odredjenje tog pojma daje Przeworski koji ocenjuje da se o konsolidovanom poretku može govoriti: "...kada u datim političkim i ekonomskim uslovima poseban sistem institucija postane jedina igra u gradu, kada niko ne može da zamisli delovanje izvan demokratskih institucija, kada sve ono što gubitnici žele da urade je da ponovo pokušaju u okviru istih institucija u okviru kojih su upravo izgubili" (1991, 26). Na drugi način rečeno, ostvarivanje konsolidacije znači postizanje legitimnosti političkog poretka (Diamond, 1994; Linz and Stepan, 1989). Neki pisci razlikuju "negativnu" i "pozitivnu" konsolidaciju. Pod prvom podrazumevaju uklanjanje preostalih problema iz procesa tranzicije, pre svega smanjenje mogućnosti povratka starog režima, a pod "pozitivnom konsolidacijom" dugotrajne promene vezane za "habituaciju" o kojoj piše Rustow (Pridham and Lewis, 1966, 3). Polazeći od iznete periodizacije, može se reći da se danas Crna Gora", nalazi u fazi stabilizacije parlamentarne demokratije.

Pored analize crnogorskih partija ova studija je posvećena i evoluciji partijskog sistema. «Mreža konkurentskih odnosa između partija je to - beleži Rae - što podrazumevam pod partijskim sistemom. Partijski sistem nije bukvalno zbir partija - ljudi, institucija i aktivnosti. On je, umesto toga, konkurencija između tih partija u okviru jednog političkog režima i sistem konkurencije (partijski sistem) je to što daje demokratskim partijama jedinstvenu važnost" (1967, 47). Sartori, takođe, naglašava da je „...partijski sistem upravo sistem interakcijâ koje rezultiraju iz interpartijske konkurencije" (1976, 53-54). Partijski sistem, s jedne strane, kreira opcije o kojima se opredeljuju građani, ali, sa druge strane, ograničava te opcije, jer

“...partije odlučuju koje će opcije imati birači”. (Rose, 1974, 8). Partijski sistem može biti predstavljen kao prostor sa „repernim tačkama” koje omogućuju građanima da se politički opredeljuju (Tiberi, 2007, 288).

Partijski sistem obezbeđuje izražavanje interesa društva, a partije obrazuju u parlamentu vlade u skladu sa stepenom podrške zadobijenom na izborima. Povrh toga što omogućuje konstituisanje vlasti, partijski sistem deluje i kao zaštita protiv zloupotreba vlasti, jer obezbeđuje rezervne „timove” koji, u slučaju potrebe, preuzimaju vršenje izvršno-političke vlasti (Macpherson, 1962, 242). Kao kriterijum klasifikacije partijskih sistema najčešće se koristi broj partija i, na osnovu toga, razlikuju se jednopartijski, dvopartijski, tropartijski, četvoropartijski itd. sistemi. Duverger smatra da iznad četiri partije nikakva klasifikacija nije moguća, pa zato naziva takve sisteme „polipartijskim” (1976, 195). Broj partija jeste izuzetno važan, jer govori o distribuciji moći u partijskom sistemu i o opsegu interakcija između partija koje čine njegove jedinice („mehanika partijskog sistema”), zbog čega se klasifikacije partijskih sistema uobičajeno zasnivaju na tom kriterijumu, ali broj partija dovoljan je samo za gruba, preliminarna istraživanja, a ne za produbljene analize (Leiserson, 1971, 539). Polazeći od broja partija i njihove relativne veličine, Blondel (1973, 98-103) je ponudio sledeću četvoročlanu tipologiju partijskih sistema: (1) dvopartijske sisteme u kojima svaka od partija dobija oko 45 odsto glasova, (2) dvoipopartijske u kojima jedna partija dobija približno 45 odsto glasova, druga nešto manje od 40 odsto i treća oko 15 odsto, (3) višepartijske sa dominantnom partijom u kojima jedna partija dobija oko 45 odsto, a ostatak glasova je skoro jednako raspoređen na 3-4 partije i nazad (4) višepartijske sisteme bez dominantne partije u kojima 2-3 partije dobijaju po oko jednu četvrtinu glasova, a preostale glasove dele druge partije.

Sartori (1976, 126-132), takodje prihvata broj partija kao kriterijum klasifikacije, ali uz izvesnu korekciju. On smatra da liniju podele treba povući između sistema koji imaju do 5 partija i sistema sa većim brojem partija.

Kriterijum više od pet partija Sartori elastično tumači. „Sa stanovišta suštinskog znanja, prag (broj partija-V.G.) može biti izražen mnogo slobodnije, ističući da interakcija između više od pet partija teži da proizvede različitu mehaniku od mehanike između pet i manje partija” (1976). Važno je naglasiti da uz broj partija Sartori uporedno navodi i drugi element; prirodu odnosa između partija u sistemu. Koristeći uporedo oba kriterijuma on razlikuje četiri sledeća tipa partijskog sistema: 1. dvopartijski (niska fragmentacija, velika politička distanca), 2. polarizovani višepartizam (visoka fragmentacija, velika politička distanca), 3. umereni višepartizam (visoka fragmentacija, mala politička distanca) i 4. segmentirani višepartizam (visoka fragmentacija zasnovana na različitim političkim kulturama, mala politička distanca). Sartori pominje više obeležja „polarizovanog višepartizma”, od kojih nam se tri čine naročito značajnim. Prvo je postojanje antisistemske partije (partija) koja ne osporava samo trenutno vladajuću garnituru na vlasti, nego i principe i legitimacijske formule na kojima je vlast utemeljena. Drugo obeležje je „dvostrana opozicija” (bilateral opposition) koja se ogleda u tome što su raskoli između opozicionih partija dublji nego raskoli između opozicionih i vladajuće partije. „U polarizovanom sistemu - beleži Sartori - nalazimo ...dve opozicije koje se međusobno isključuju; one ne mogu da udruže snage. U stvari, dve opozicione grupe su možda čak bliže vladajućim partijama, nego jedna drugoj” (Sartori, 1976, 134). Treće obeležje „polarizovanog pluralizma” je postojanje „neodgovorne opozicije”. Opozicija se ponaša odgovorno, beleži Sartori, „...ako ona očekuje da mora „odgovarati”, to jest ostvariti ono što je obećala” (Sartori, 1976, 139). U pretstojećoj analizi oslonićemo se na Sartorijevu klasifikaciju i podelu tipova partijskog sistema. Osim toga, kostićemo i jedan Blondelov kriterijum koji se tiče (ne) postojanja dominantne partije.

Kao što smo već naglasili u fokusu ove studije su partije i partijski sistem Crne Gore. O tome ćemo raspravljati u četiri glave: prva je posvećena

nastanku partija, druga se bavi razdobljem dominacije DPS u partijskom (i političkom) životu do 1997, treća periodom od 1997 do danas u kojem je DPS nastavila da vlada ali u koalicionom aranžmanu i najzad četvrta koja nudi neke opšte odlike evolucije partija i partijskog sistema u posmatranom razdoblju. Fiksiranje “partijskog medjaša” (stepena dominacije DPS), između druge i treće glava ove studije zahteva obrazloženje. Pomenute dve glave obuhvataju vremensko razoblje od četvrtinu stoleća u kojem je Crna Gora prolazila kroz dramatične događaje i zbivanja (raspad SFRJ i građanski rat u BiH i Hrvatskoj, međunarodne ekonomske sankcije, Dejtonski sporazum, proglašavanje nezavisnosti), pa bi se moglo očekivati da neko tih događaja (zbivanja) bude korišćen kao kriterijum distinkcije Ali, prihvatanje “stepena dominacije DPS” kao fundamentum-a divisionis isključivo je rezultat monografskog karaktera ove studije koja je fokusirana na partije i partijske sisteme.

I. NASTANAK PARTIJA

1. Osnivanje stranaka

Pred kraj osamdesetih godina prošlog stoleća, počelo je u nekim republikama SFRJ, pa i u Crnoj Gori “političko vrenje” (protesni skupovi, demonstracije) koje se odvijalo izvan oficijelnih političkih institucija. U istom razdoblju postepeno su nastajali autonomni opozicioni pokreti i organizacije, što je dovodilo u pitanje načelo "diktature proletarijata" koje je činila okosnicu vladajućeg “samoupravnog socijalizma”. Teren za delovanje novih političkih organizacija u Crnoj Gori postao je povoljniji kad je vladajuća komunistička partija, Savez komunista Jugoslavije (SKJ), pod uticajem dramatičnih

dogadjaja u Centralnoj i Istočnoj Evropi - načelno prihvatila politički pluralizam.

U Crnoj Gori (kao ni u ostalim republikama SFRJ) nije bilo masovnih zahteva "od dole" za uspostavljanjem demokratije, nego je napuštanje "starog režima" ostvareno "promenama od gore" u kojima su ključnu ulogu odigralo rukovodstvo SK CG. Inače, SK CG je u junu 1991 promenio naziv u Demokratska partija socijalista- DPS koje ćemo koristiti za čitavo posmatrano razdoblje. Proces osnivanja političkih organizacija počeo je u Crnoj Gori 1989 godine, uz prećutnu saglasnost dominantnog SK CG, a slično se događalo u ostalim republikama SFRJ. (Goati, 1991). Imajući to u vidu, pluralistička transformacija u SFRJ sličnija je modelu Madjarske i Bugarske, nego Poljske, Češkoslovačke i DR Nemačke. Naziv "partija" u tom razdoblju svesno je izbegavan zbog straha od represije, ali je s obzirom na ciljeve i na način delovanja novih organizacija (pod imenima: "savezi", "zajednice", "pokreti" "udruženja") bilo jasno da je reč upravo o partijama.

Do kraja 1989 - sledeći trend u postkomunističkim zemljama Centralne i Jugoistočne Evrope - vladajuće komunističke partije u svih šest republika SFRJ explicite su priznale pravo na slobodno političko organizovanje. Posle toga, ostvarena je, sa izvesnim zakašnjenjem čija je dužina različita u pojedinim republikama, legalizacija opozicionih političkih partija. Do legalizacije je najpre došlo u Sloveniji, u kojoj je u decembru 1989. donet "Zakon o političkom udruživanju", a pola godine kasnije to je učinjeno u Hrvatskoj. U Crnoj Gori su tek 29.IX, 1990 izglasani Ustavni amandmani od LXIV do LXXXII na Ustav 1974, koji označavaju prihvatanje višepartizma Zanimljivo je da je dvadeset dana pre izglasavanja Amandmana, u Skupštini Crne Gore usvojen Zakon o udruživanju građana koji je dozvolio – iako je još uvek ustav 1974 bio na snazi (!) - višepartizam, pa su rečeni ustavni amandmani označili, post festum, "pokriće" za već donetu antiustavni zakon.

Bez obzira, međutim, na "sporoš" zakonodavca, već krajem 1989 obazovani su u Crno Gori Udruženje za jugoslovensku inicijativu (UJDI) i Demokratska alternativa, a u decembru 1989 formirana je i Demokratska stranka. Naravno, već obrazovane, opoziciono usmerene, političke organizacije delovale su u "sivoj zoni" prepuštene benovolentnosti vladajućeg režima. To razdoblje karakterisala je neizvesnost i nedovoljna predvidljivost akcija učesnika u pluralnom političkom procesu ("divlji pluralizam", "neurotični pluralizam"). Posle izglasavanje Zakona o udruživanju građana već formirani "savezi", "pokreti" i "zajednice" priznali su svoj partijski identitet. Osim toga, do prvih izbora u decembru 1990 nastalo je u Crnoj oko dvadeset novih partija. Nekoliko karakteristika obeležava novoformirane partije u Crnoj Gori.

U želji da naglase nacionalni karakter pojedine partije su nacionalno obeležje prihvatile i u nazivu partije. To je razumljivo jer se u SFRJ odvijao proces raspada države i paralelno sa tim, građanski (u vejoj meri etnički) rat. Doduše, u Crnoj Gori je snažno došlo do izražaja i nastojanje da se obrazuju multietničke (građanske) partije o čemu govore primeri vladajuće DPS, Demokratske koalicije (koju su podržavali većinom pripadnici Bošnjačke manjine) i Liberalnog saveza Crne Gore (LS CG).

Neke nove partije preuzele su nazive partija iz predratnog perioda (1918-1941) čime su želele da naglase kontinuitet sa tim partijama, bez obzira na poluvekovni prekid delovanja (Demokratska stranka, Narodna stranka, Demohrišćanska (pravoslavna) stranka. Pored starog naziva, utisak o kontinuitetu sa partijama koje su delovale između dva svetska rata, nove partije su nastojale da pojačaju aktiviranjem slogana starih partija i glorifikovanjem predratnih vođa i njihovih političkih poruka. Deo novih partija opredelio se za nazive koji su identični ili asociraju na velike partije Zapadne Evrope, premda se od tih partija, po pravilu, bitno razlikuju po programskoj orijentaciji i načinu delovanja. Najzad, krajem devedestih godina obrazovana je i jedna distinktna skupina političkih partija koje izražavaju

stremljenje posebnih grupa kao što su žene, omladina ili koje ističu u prvi plan probleme okoline" ("zeleni").

Ukupno, u Crnoj Gori je do 1991 formirana 21 partija, da bi se taj broj krajem 1992 povećao na 27, tako da je jedna partija dolazila na samo 22.826 stanovnika, odnosno na 14.852 punoletnih građana sa pravom glasa (Vukadinović, 1994, 111). Većinom je tu reč o patuljastim partijama ili, da upotrebimo u Poljskoj korišćeni izraz "kanabe partijama" (partie kanapowe). Isti fenomen, koji neki pisci nazivaju "preteranom pluralizacijom" (Wesolowski, 1991, 14; McFault, 1992, 32), zapaža se u svim postkomunističkim zemljama. O tome govore podatci da je u Hrvatskoj 1990 registrovano 40 partija, u Poljskoj pred izbore 1991 oko 300 partija, u Čehoslovačkoj iste godine 79, u Madjarskoj (1989) 120, u Rumuniji (1992) 144 i u Bugarskoj (1991) 61. U potonjoj zemlji zabeležen je svojevrsan kuriozitet; na drugim parlamentarnim izborima održanim u oktobru 1991 politički klub "Konstitucionalni forum" nije dobio ni jedan glas!

Paralelno sa težnjama novoformiraniha partija da što pre jasno odrede svoj programski identitet i obrazuju infrastrukturu na teritoriji čitave republike, tekli su naponi vladajuće DPS da se prilagodi zahtevima novog vremena. U tom cilju u, DPS su ostvarene tokom 1990 temeljne promena programskih opredeljenja, načina delovanja i naziva. U novom programu DPS je napustio ranije središnji cilj, ostvarivanje socijalizma, i. taj cilj zamenio "demokratskim socijalizmom" Osim parlamentarne demokratije, ta partija je prihvatila i do juče osporavano tržište i privatnu svojinu. Zbog korenite transformacije ključnih opredeljenja ranije SK CG, njene unutrašnje organizacije, načina delovanja i naziva, postavlja se pitanje da li je ovde uopšte reč o istoj partiji ili je posredi potpuno nove organizacija? Da bi se odgovorilo na to potrebni su jasni kriterijumi. Takve kriterijume nudi John Ishiyama koji smatra da u ex komunističke partije treba ubrojiti "...sve one partije koje imaju korene u starom režimu. Pod korenima mislimo da se samo one partije koje su nasledile

glavni deo ranije komunističke imovine, članstva i rukovodstva smatraju ovde kao ex komunističke..." (Ishyama, 1995, 148). Michael Waller pravi razliku izmedju organizacionog i ideološkog kontinuiteta političkih partija. Pri utvrđivanju organizacionog kontinuiteta on pridaje posebnu važnost rukovodstvu, naglašavajući da se, u slučaju da rukovodstvo zadrži položaje, nikada se sa sigurnošću ne može tvrditi da je partija doživela organizacione promene (Waller, 1996, 26). Polazeći od shvatanja dvojice citiranih pisaca, sa sigurnošću se može zaključiti da izmedju SK CG i DPS postoji kadrovski i organizacioni kontinuitet.

U našem istraživanju suočićemo se sa potrebom da odvojimo relevantne, važne partije od malih, patuljastih partija čiji je uticaj na politički život beznačajan. Postavlja se pitanje kako treba povući liniju razgraničenja izmedju njih? Kriterijum registracije nije dovoljan, jer je početkom 1990 u Crnoj Gori bilo oko 20 partija (kao što smo napomenuli 1997 broj se popeo na 27), ali je samo mali deo tih partija aktivno sudelovao u političkom životu, a još manji uticao na donošenje važnih odluka. Tako veliki broj partija nastao je, izmedju ostalog, zato što je uslov za registraciju partije bilo lako ispuniti; prema Zakonu o udruživanju gradjana (1990) političku organizaciju mogu obrazazovati stotinu punolitenih gradajana.

Naravno, ni podatak da je neka partija zastupljena u parlamentu nije per se siguran pokazatelj da je reč o važnoj partiji, jer jedno ili nekoliko poslaničkih mesta najčešće ne govore o velikom izbornom i parlamentarnom uticaju. Relevantnsnot partija ne može se a priori odrediti fiksirajući određeni pocenat poslanika u parlamentu, jer to zavisi broja i relativne snage parlamentarnih stranaka. Osim toga, od "intuitivnig pravila" da partije sa malim učešćem u parlamentu nemaju važnu ulogu u političkom životu postoje izuzetci, jer ponekad i partije sa malim brojem poslanika odlučuju koja će od velikih partija obrazovati vladu ("jezičak na vagi"). Dogadja se, takodje, da partije bez ijednog poslaničkog mandata ostvaruju izuzetno veliki uticaj u

političkom životu, i, ustvari, deluju kao "grupe pritiska. može da rezultira iz velikih ekonomsko-finansijskih resursa kojima raspolažu, zastupljenosti pripadnika na strateškim mestima odlučivanja (vojska, policija vrhovi informativno-propagandnog aparata) i (ili) bliskosti sa nosiocima stvarne moći u društvu. To je rezultat univerzalne tendencije asimilacije između malih partija i "grupa pritiska" u višepartijskim sistemima na koju je davno upozorio Jean Meynaud (1958, 38). Na osnovu svega što smo izneli prozila da je pouzdane kriterijume relevantnosti partije teško a priori odrediti u partijskom sistemu kojitek nastaje jer je za to neophodna analiza rada parlamenta i uloge koju određena partija igra u njemu u dužem razdoblju. Takva analiza može da pokaže da i po svom izbornom uticaju i parlamentarnoj snazi male partije igraju važnu ulogu u političkom sistemu, jer poseduju veliki "koalicioni" ili "ucenjivački" potencijal (Sartori, 1987, 123), kao i da su velike partije u dužem razdoblju politički potpuno marginalizovane što je slučaj sa komunističkim partijama u Francuskoj i Italiji posle Drugog svetskog rata). Ali, takva analiza nije moguća u zemljama poput Crne Gore u kojima partije i partijski sistem imaju kratku istoriju. S obzirom na to, opredelili smo se za kao najmanje loš kriterijum od najmanje 4 odsto dobijenih glasova na izborima što je "prag" ili cenzus od 4 odsto, predviđen je, inače, u izbornom zakonu Crne Gore 1992. Taj cenzus je kasnije snižen na 3 odsto, pa time i naš kriterijum relevantnosti. Svesan sam slabosti identifikovanja relevantnih i parlamentarnih stranaka, ali u ovom trenutku ne vidim bolje rešenje.

Pre početka istraživanja korisno je istaći još dve napomene Prvo, u pojedinim partijskim sistemima deluje različit broj efektivnih partija pod kojima se podrazumeva «...broj hipotetičkih, po obimu jednakih partija, koji bi imao isti ukupan efekt na frakcionalizaciju sistema kao što imaju sadašnje partije nejednakog obima» (Laakso and Tagapera, 1979, 4). Za izračunavanje broja efektivnih partija koristi se sledeća formula: $N_2 = 1 / \sum (p_i)^2$. U toj fomuli N_2 je „efektivni broj”, E predstavlja sve partije koje su osvojile mesta u

parlamentu a pi proporcionalni udeo mesta u parlamentu ili glasova svake pojedine partije. Iz toga sledi da će u sistemu u kojem su sve partije jednake, efektivni broj partija biti jednak stvarnom broju, dok će u sistemu u kojem su partije nejednake snage efektivni broj biti manji od numeričkog broja. Prosek broja efektivnih patija u 18 zemalja stabilne demokratije, u drugoj polovini devedesetog stoleća, je različit i kreće se od 1,92 u SAD do 5,28 u Švajcarskoj (Strom, 2002, 206), a početkom trećeg milenijuma uočava se tendencija blagog povećanja. Idenična tendencija došla je do izaržaja u Crnoj Gori, o čemu govore poatci da je posle izbora u posmtranom razdoblju broj efektivnih partija ovako oscilirao. 1990-2,1; 1992-2,8; 1996-2,3; 1998-3,1; 2001 3,9; 2002- 3,9, 2006-4,8, 2009- 4,7 i 2012 4,9 (broj efektivnih partija do izbora 2009 izračunali su: Vujović i Komar, 2006,195).

Drugo, u istraživanju će često biti reči o o partijskim koalicijama koje su, zapravo, sporazumi izmedju partija formulisani najčešće u pismenom obliku u kojima partneri definišu zajedničke ciljeve i oblike angažovanja u njihovom ostvarivanju. Partijske koalicije možemo podeliti na vladajuće, izborne i parlamentarne, a prema nivou političkog sistema, koalicije se razlikuju na nacionalne i subnacionalne (opštinske, gradske, pokrajinske). Autori različito određuju svrhu zbog koje partija obrazuje vladajuću koalicije sa drugim partijama. Riker (1962) neuvijeno svodi motivaciju aktera na „novac, moć i uspeh” (1962), a Downs (1957) na zadobijanje što većeg broja ministarskih položaja. Premda najvažniji cilj partija jeste zauzimanje vlasti, to ipak nije jedini cilj, jer ako bi to bio slučaj, onda - logično zaključuju Laver i Schonfield (1990, 73-74) - manjinska koaliciona vlada ne bi postojala kao vladavinski aranžman, pošto bi svaka opoziciona većina obrazovala vladu.

Za razliku od Rikera i Downsa, De Swaan (1973) smatra da partije pri obrazovanju koalicije teže maksimizaciji „političke koherentnosti”, odnosno ostvarivanju „minimalne političke distance” sa partijama-partnerima, zbog toga što očekuju da će takve koalicije na vlasti sprovesti politiku najbližu njihovim

opredeljenjima. Analitički vrednu podelu koja u velikoj meri objašnjava „koaliciono ponašanje” partija ponudio je Strom (1990). S obzirom na ciljeve, taj pisac pravi razliku između partija (1) koje nastoje da osvoje maksimalan broj glasova (vote-seeking), (2) što veći broj mesta u vlasti (office-seeking) i (3) da ostvare određene političke ciljeve (policy-seeking) (slično: Wolinetz, 2002). Izneta tročlana podela kao i sve slične, je, naravno, kruta i šematska jer se partije, po pravilu, rukovode u svojoj akciji ne samo sa jednim nego sa više ciljeva. Ali, u svom političkom angažovanju određene partije daju prednost nekom od navedenih ciljeva (o tome šire Goati, 1998, 74-93)

II DOMINACIJA DPS OD 1990 DO 1997

Na prvim pluralističkim izborima održanim u decembru 1990 sudelovalo je devetnaest partija i kolicija. Superiornu pobjedu na izborima odneo je DPS koja je osvojila 66.4% glasova i 83 mandata u republičkom parlamentu (od ukupno 125). Mesta u parlamentu osvojili su još četiri orgnaizacije: Savez reformskih snaga Jugoslavije (SRSJ) što je koalicija od šest partija (13,6% glasova i 17 mandata), Narodna stranka CG-NS CG (12,8% i 13 mandata) i Demokrtska koalicija, sastavljena od dve manjinske albanske stranke, (10,4% i 12 mandata). Na ovim izborima obrazovan je sistem koji po klasi pripada četvoropartijskim sistemima sa dominantnom partijom, a po tipu sistemu polarizovanog pluralizma. Nepremostive razlike delile su DPS i koaliciju SRSJ oko pitanja državnih granica. Nasuprot težnje SRSJ da sačuva SFRJ uz suštinske reforme, DPS se tome u političkom delovanju odlučno suprostavljala. Dubok sukob ticao se prvenstveno demokratije. Dok je DPS podržavala rezidualne oblike demokratije uz dominaciju institucija i procedura “samoupravnog socijalizma”, SRSJ, naročito LS CG (kao član koalicije) zahtevao je uspostavljanje svih institucija karakterističnih za zemlje stabilne demokratije.

Ogromna nesrazmera u parlamentu između vlasti i opozicije - koja se manifestovala na izborima 1990- još je više povećana u postizbornom razdoblju kada se raspala koalicija SRSJ na šest partija koje su više energije i vremena trošile na međusobne razmirice, nego na pokušaje da ujedine svoje napore da bi se suprostavile ionako superiornoj vladajućoj partiji (šire o tome : Pavićević, 1997, str.88- 91) Ovde je nužno napomenuti da se prvi parlamentarni izbori ne mogu označiti kao slobodni i ravnopravni (free and fair election), jer je vladajuća DPS zadržala sve finansijske i medijske, prednosti, kao i neokrnjenu partijsku infrastrukturu na teritoriji čitave Crne Gore, dok su opozicione organizacije bile svega toga lišene. U ovom slučaju pre se može govoriti o izborima kao instrumentu u rukama vladajuće stranke, a ne o nepristrasnoj i unapred poznatoj oceduri. (o obeležjima slobodnih i ravnopravnih izbora: Goati, 2013, 11-17) Treba naglasiti da demokratski izbori znače da su uslovi ravnopravni za sve učesnike, pravila i procedure unapre poznate i, takodje, jednake za za sve, a samo je ishod neizvestan. Osim izbora 1990 ocena o nedemokratskoj važi i za izbore održane 1992 i 1996.

Drugi parlamentarni izbori održani su 1992, takodje, po pororcionalnom sistemu uz cenzus od 4 odsto, pri čemu je čitava teritorija Crne Gore bila jedna izborna jedinica. Najveći uspeh na tim izborima (kao i na prethodnim) ostvarila je DPS. Doduše, pobeda DPS je nešto manje ubedljiva, ali je ova stranka ipak zadobila podršku apsolutne većine crnogorskih birača (54,1 dsto), kao i apsolutu većinu mandata u reopubličkom parlamentu (46 od 85). Pored DPS još četiri partije uspele su da predju izborni "prag" od 4 odsto i da osvoje mesta u parlamentu: NS CG (13,1 % glasova i 14 mnadata, LS CG (12,4 % glasova i 13 mandata), Srpska radikalna stranka (7 % glasova i 8 mandata) i Socijaldemokratska partija (4,5% glasova i. 4 mandata). Ovde je važno ukazati da je četvrto mesto, po broju glasova i mandata, pripalo ekstremističkoj SRS (obrazovana u Srbiji 1991 od strane Vojislava Šešelja) Ta stranka je zadobila na izborima održanim iste godine poslanička mesta i u Parlamentu Srbije čime je

postala jedina stranka koja poseduje pretstavništvo u parlamentima obeju republikka SRJ. Ali, ne treba prevideti ni jednu važnu razliku; SRS je ostvarila trostruko veće učešće u srpskom nego u crnogorskom parlamnetu (u Srbiji dobila je 22,6% glasova i 29,2% mandata). Ova razlika samo je jedan pokazatelj razlika izmedju političkih opredeljenja birača dve republike i ne treba ga izgubiti iz vida pri objašnjenju pretstojećih krupnih političkih razmimoilaženja izmedju Srbije i Crne Crne Gore. Rezultati izbori 1992 doveli su obrazovanja polarizovanog petopartijskog sistema sa dominantnom strankom

DPS se programski zalagala za federaciju sa Srbijom, načelno se opredelila za demokratizaciju, privredne reforme i što brže ukidanje ekonomskih sankcija UN protiv SRJ. Druga stranka po snazi u crnogorskom parlamentu na izborima 1992 je NS CG koja se zalaže za demokratsku Crnu Goru i za poštovanje ličnih i gradjanskih prava svih njenih stanovnika. Uz to, ona naglašava potrebu da se "...svim nacionalnim i verskim manjinama garantuju sva prava po najvišim standardima civilizovanog svijeta, uz uslov da se poštuje teritorijalni integritet Srbije i Crne Gore i njihove zajedničke države" ("Deklaracija NS CG i DSS o novom određivanju odnosa izmedju Srbije i Crne Gore...", 15 jun 1993). U pogledu privrednog života, NS CG ističe da je "...bogatstvo naroda moguće samo u društvu slobodne privatne inicijative, odnosno u društvu potpuno slobodnog preduzetništva i tržišne privrede" (Stranke u Crnoj Gori, 1990, 75). Kad je reč o gorućem "nacionalnom pitanju", NS CG ne negira postojanje crnogorske nacije, ali se zalaže za razvoj "srpske svesti" u Crnoj Gori. NS CG je, inače, od svog nastanka (1990) zastupala tezu da su republičke granice u SFRJ veštačke ("avnojevske granice") i da zato u "matičnu državu Srpstva" treba da udju delovi Hrvatske i Bosne i Hercegovine naseljeni pretežno Srbima. Istrajavajući na takvim koncepcijama, NS CG se nije složila sa Vens-Ovenovim planom (1993), planom "Kontakt grupe" (1994) i planom "Z-4" (1995). NS CG je

ocenjivala da "treća Jugoslavija" (SRJ) nije konstituisana na valjan način i da je to uzrok njene nelegitimnosti. Prema shvatanju ove partije uspostavljanje zajedničke države između Srbije i Crne Gore treba ostvariti na sledeći način. Najpre treba proglasiti diskontinuitet sa SFRJ, pa zatim organizovati u Crnoj Gori i Srbiji referendume o novoj državi. Posle (eventualno) pozitivnog odgovora većine građana u obe republike, sledilo bi sazivanje ustavotvorna skupština koja bi odlučila o obliku vladavine i o nadležnostima zajedničke države. NSCG je zastupala stav da ta država bude federalno uređena i da federalni parlament treba neizmenično da zaseda u glavnim gradovima dve republike, Beogradu i Podgorici. Spoljna politika nove države bi bila evropski orijentisana, ali bi naročitu pažnju posvećivali razvijanju saradnje sa "pravoslavnim državama na Balkanu".

Ali, NS CG je brzo uvidela svoja pogrešna stanovišta u pogledu razgraničenja u SFRJ, i temeljno ih revidirala. Umesto etničkog kriterijuma NSCG se opredelila za prihvatanje "avnojevske granice" između njenih bivših republika. Lider te stranke, Novak Kilibarda izneo je samokritičko viđenje "nacionalne politike" NS CG. U intervjuu "NIN"-u Kilibarda naglašava: "Narodna stranka, koja je sa simpatijama posmatrala budjenje srpske svijesti, vrlo brzo je uvidjela da je to više bila šuplja zvonjava nego glas jednog zdravog tkiva. Čim smo vidjeli da to nema nikakvog realnog uporišta u međunarodnim prilikama mi smo, razumije se, reterirali. Mi smo se s bolom udaljavali od svega toga, ne sa bolom što napuštamo njih, nego zbog toga što moramo napustiti jednu svoju iluziju. Tako se Narodna stranka evolutivno i uspješno udaljavala od toga političkog primitivizma".(NIN, br. 2337 od 13. oktobra 1995).

Treća po snazi partija u crnogorskom parlamentu, je LS CG koji se od nastanka (1990) zalaže za liberalnu demokratiju u kojoj su zaštićena ljudska i građanska prava svih stanovnika, bez obzira na njihovu etničku i versku pripadnost. Ova stranka zagovara otvoreni tržišni sistem zasnovan na

konvertibilnom novcu (osnovna novčana jedinica: perper), tržišnim novčanim institucijama (banke, berze, štedionice, finansijski posrednici i konsultanti), evropskom fiskalnom sistemu, deregulaciji u privredi i masovnoj, kompleksnoj pravičnoj i brznoj privatizaciji ("Rezolucija o privredi" usvojena na Vanrednoj skupštini LS CG 1995; Liberal, (VI) br. 161). Osim zalaganje za liberalnu demokratiju i tržišnu privredu, LS CG je politički prepoznatljiv po podršci samostalnosti Crne Gore i po podršci njenoj mediteranskoj i evropskoj orijentaciji. Za samostalnost Crne Gore Liberali su se izjasnili odmah nakon raspada SFRJ (1991), ocenjujući da je "...uništenjem bivše jugoslovenske zajednice zanavjek otklonjena mogućnost crnogorske ravnopravnosti osim pod uslovima državnog suvereniteta i nezavisnosti;..." ("Rezolucija o kontinuitetu političkog djelovanja LS CG", usvojena na Vanrednoj skupštini LS 1995; Liberal (VI) br.161.). "Treća Jugoslavija" je, po oceni LS CG, u suštini, "Velika Srbija" koja je proširila svoj suverenitet i na Crnu Goru. To je razlog što su Liberali odbili da učestvuju na izborima za savezni parlament. LS CG je od svog osnivanja kritikovala vladajuću stranku Crne Gore zbog njene vezanosti za SPS i zbog odgovornosti za gradjanski rat u SFRJ. Zalažući se za miroljubivu opciju, LS CG je podržao sve predloge medjunarodne zajednice za mirno rešenje u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj (Vens-Ovenov plan, plan "Kontakt grupe", plan "Z-4", Erdutski sporazum, Pariski mir). U političkim konfrontacijama na Crnogorskoj političkoj sceni oko nacionalnog i državnog pitanja bila LS CG je često bila bliže vladajućoj DPS nego NS CG i SRS.

Najzad Srpska radikalna stranka - SRS je, kao i njena matična stranka u Srbiji, načelno opredeljena za privatizaciju, ali suština njenog političkog angažvanja se svodina na napore za podelu SFRJ po etničkim granicama što, zapravo, znači pripajanje delova teritorije Hrvatske i Bosne i Hercegovine Srbiji. Dodajem tome da je Crna Gora, takodje, prema SRS predstavljala deo Srbije.

1. Programske razlike izmedju DPS i SPS

Posle trijumfa DPS na drugim izborima 1992 i manje ubedljive pobe na SPS na republičkim izborima u Srij i iste godine, rukovodstva dveju repzblika nisu javno isticala medjusobne političke razlike Istini za volju, bilo je sasvim lako "izmedju redova" uočiti distinktan prioritet političkih ciljeva u strateškim političkim dokumenatima DPS i SPS, ali je o tome izostala javna debata. Pomenuću, na primer, da je DPS naglašavala da je ona partija "...čiji je osnov postojanja i djelovanja u demokratiji" (Deklaracija ciljeva i principa DPS, 1994), što nije tako izričito izraženo u političkim dokumentima SPS. Zalaganje za tržišnu privredu DPS je obrazložila kategoričnom ocenom da "...savremena društva počivaju na filozofiji tržišta" (Deklaracija ciljeva i principa DPS, 1994); koja, takodje, ne postoji u odgovarjućim dokumentima SPS, Najzad, u definiciji svog strateškog cilja, DPS je značajno evoluirala izmedju 1990 i 1994. Dok je u "Deklaraciji ciljeva i principa" usvojenoj 1990, proklamovala da se bori za ostvarivanje "humanističke ideje socijalizma", u programskom dokumentu prihvaćenom 1994 čiji je naslov, takodje, "Deklaracija ciljeva i principa", reč "socijalizma" je izbrisana. To označava bitnu programsku distinkciju izmedju DPS i SPS koja je, u "Osnovama programa" (1992) zadržala ostvarivanje "demokratskog socijalizma" kao svoj terminalni cilj. Programske razlike izmedju vladajućih partija u dve republike SRJ počele su krajem 1994 da se jasnije ispoljavaju kao dve oprečne politike u ekonomskoj sferi. DPS je težila brznoj privatizaciji, a SPS se suprostavlja privatizaciji, što je neizbežno uticalo na povećanje razlika u ekonomskoj (i socijalnoj) strukturi dveju federalnih jedinica SRJ.

Unutar opozicije pre trećih izbora 1996 dogdjale su se, takodje, značajne promene. Rascepkana i programski nejednistvena opozicija u Crnoj Gori bila je suočena sa okolnošću da u parlamentu ima protiv sebe dominantnu stranku i da su, zbog toga, mogućnosti njene političke akcije veoma ograničena. To je svakako jedan od potsticaja približavanju dve progrmaski različite patije. Taj proces je olakšan kada je NS CG napustila svoja ekstremno

nacionalistička opredeljenja i priklonila se demokratskoj i evropskoj orijentaciji (prethodno je citirana samokritička očevo predsednika NS CG, Novaka Kilibarde). Radi boljih izbornih šansi NS CG i LS CG formirali su, pred parlamentarne izbore u novembra 1996., koaliciju "Narodna sloga". U Sporazumu o izbornom savezu " zapisan je kategoričan stav da je delovanje vladajućih partija Crne Gore i Srbije u SRJ ...dovelo Crnu Goru i njene građane u nepodnošljiv socijalni, ekonomski i politički položaj " (Niša borba, 23. avgust 1996).

Parlamentarnim izborima 1996, prethodila je promena "izborne karte" ostvarena Zakonom o izmjenama i dopunama zakona o izboru odbornika i poslanika (juli 1996), koji je usvojen bez konsenzusa sa opozicionim partijama. Pomenutim zakonom, teritorija Crne Gore podeljena je na 14 izbornih jedinica, dok je po ranijem zakonu čitava republika bila jedna izborna jedinica. Na taj način u 13 izbornih jedinica (svim izuzev Podgorice) bira manje od 10 članova, što direktno smanjuje indeks proporcionalnosti izbornog sistema na štetu predstavljivosti malih stranaka.

Na ovim izborima 1996 sudelovalo je 67,1 odsto građana Crne Gore, što je za 1,8 procentnih poena manje nego 1992. Dominacija DPS, koja se jasno očitovala na izborima održanim 1990. i 1992., došla je do izražaja i na novembarskim republičkim izborima 1996. Na tim izborima DPS je privukla 51,2 odsto glasova i osvojila 63,4 odsto mandata u republičkom parlamentu (45 od 71). Ovom pobedom DPS je na trećim uzastopnim republičkim izborima osvojila apsolutnu većinu glasova i mandata. što je rezultat bez premca medju drugim ex-komunističkim partijama Centralne i Jugoistočne Evrope.

Drugo mesto po procentu glasova i broju mandata - ali daleko iza DPS-a, - zauzela je koalicija "Narodna sloga" (25,6% ;19 mandata) koju su sačinjavali NS CG i LS CG. Taj program je usvojen konsenzusom rukovodstva dve stranke i razumljivo je da je iz njega izostavljen deo opredeljenja koja nisu prihvatljiva obema stranama. Tu pre svega spadaju neka

opredeljenja LS CG uključujući ona koja su 1996 “zvučala futristički”. Liberali su na primer, ocenjivali da je "...uništenjem bivše jugoslovenske zajednice (SFRJ-VG) završena mogućnost crnogorske ravnopravnosti, osim pod uslovima državnog suvereniteta i nezavisnosti;..." (Rezolucija o kontinuitetu političkog djelovanja LS CG, usvojena na Vanrednoj skupštini LS 1995; Liberal (VI) br.161.). LSCG bila članica Liberalne internacionale (ovde koristimo prošlo vreme iz razloga o kojima će biti reči) Po kategoričkoj oceni Liberalnog saveza, CG, za Crnu Goru je političko zajedništvo sa Srbijom štetno, jer je prostor Srbije "...trajno kontaminiran nacional-šovinizmom i dominantnom anti-evropskom orijentacijom" (Rezolucija o kontinuitetu političkog djelovanja LS CG, Skupština LS CG, 1998). Istina ova ocena je izrečena dve godine posle Izbornog programa, ali dobro obašnja čvrstinu independističkog stvora ove partije Za razliku od Liberala NSCG je podržavala široku demokratizaciju SRJ, nije prihvatila podelu SRJ na dve nezavisne samostalne države

Vratimo se, ipak, Izbornom programu NS-LSCG 1996. U tom dokumentu NS i LS su naglasile da zadržavaju svoje posebnosti, ali da "zamrzavaju" sva krupna pitanja po kojima se razlikuju (posebno pitanje državnopravnog statusa Crne Gore). Važno je naglasiti da su politički odnosi između dveju partija bili korektni u čitavom mandatnom periodu. Doduše na novembarskim izborima 1996. koalicija "Narodna sloga" nije postigla ključni cilj (smena DPS) zapisan u rečenom sporazumu. Ova koalicija nije postigla sinergetski efekt, kao što su očekivali njeni pisci, ali ona dovela ni do osipanja izborne podrške. "Narodna sloga" dobila je, naime, na republičkim izborima 1996. 74.954 glasova (25,6%), što je neznatno više nego što su ukupno osvojili NS i LS CG na republičkim izborima 1992 (73.063). Rezultati republičkih izbora 1996. u Crnoj Gori, pokazali su da je u biračkom telu ove republike došlo do opadanja uticaja ekstremno leve i ultra nacionalističke opcije. To nedvosmisleno potvrđuju podatci prema kojima je na novembarskim

republičkim izborima lista "Jugoslavenske udružene levice" (JUL-a) – čiji je osnivač i predsednica Mitjana Milošević, supruga predsednika Srbije - osvojila samo 1.668 glasova (0,6%) i ostala bez i jednog mandata u republičkom parlamentu, a lista ultranacionalističke SRS (na ove izbore je izašla kao: SRS "Vojislav Šešelj") nije, takodje, osvojila ni jedno poslaničko mesto.

Do erozije uticaja Radikala u Crnoj Gori u odnosu na republičke izbore 1992, došlo je kao posledica, sa jedne strane, okončanja rata na teritoriji bivših republika SFRJ (Bosne i Hercegovine i Hrvatske) i tim uslovljena deradikalizacije biračkog tela. Tome je svakako doprinelo odlučno okretanja vladajuće DPS i političkog rukovodstva Crne Gore ka mirnodopskim temama, pre svega vlasničkom prestukturiranju privrede republike i nastojanjima da se obnove veze sa drugim zemljama, prvenstveno bivšim republikama SFRJ. Izbornu pobjedu DPS na izborima za Skupštinu Crne Gore 1996. osporili su lideri "Narodne sloge" tvrdeći da je u režiji i u interesu vladajuće stranke ostvarena "spektakularna izborna krađa", ravna izbornoj krađi na novembarskim lokalnim izborima 1996. u Srbiji. Ali, za razliku od opozicije u Srbiji, koalicija "Narodna sloga" nije u javnosti otkrepila uverljivim dokazima svoju tvrdnju.

Na parlamentarnim izborima 1996. četvoropartijski sistem Crne Gore sa dominatnom partijom koji je, po tipu, sistem polarizovanog pluralizma transformisan je u, prema "mehanicu" delovanja u dvopartijski sistem sastavljen od DPS koju su podržavali manjinske partije (SDA, DS CG, DUA) i koalicije „Narodna sloga” (NS CG i LS CG). Partijski sistem uspostavljen i na ovim izborima pripada tipu polarizovanog pluralizma zbog nepremostivih razlika između vladajuće partije i opozicije (oko prirode političkog režima i državnog okvira). Koalicija "Narodna sloga" delovala je jedinstveno u crnogorskom parlamentu i politički život Crne Gore odvijao se, zapravo, po dvopartijskom obrascu sve do sredine 1997, kada je došlo do rascepa unutar DPS i do formiranja SNP CG od strane poraženog krila nove stranke kojoj je pristupilo

18 poslanika DPS (od ukupno 45). Raspad većinske partije i gubitak oslonca republičke vlade u parlamnetarnoj većini učinio je neizbežnim nove izbore koji su zakazani za 31. maj 2008.

Inače, u prethodnom razdoblju Skupština Crne Gore sastajala se je nešto redovnije nego Savezna skupština i Narodna skupština Srbije, mada ni rad Crnogorskog parlamenta nije bio intenzivan. Između 1990. i 1994. Skupština Crne Gore prosečno je godišnje zasedalaje manje od mesec dana (Pavićević, 1996, 191), što se može smatrati nedovoljnim, s obzirom da je reč o formativnoj fazi parlamentarizma. Uvidom u način rada najvišeg predstavničkog tela ove republike lako se može zapaziti i to da je u parlamenarnom radu dominirala Republička vlada, dok su opozicija i poslanici kao pojedinci, bili u drugom planu. Tu ocenu dobro ilustruju podatci da je od 253 zakona koja su usvojena od 1990. do 1994., vlada predložila 251, opozicione stranke 1 i "neko drugi" 1 (Pavićević, 1996,170). Ocena o nedovoljno intenzivnoj aktivnosti Crnogorskog parlamenta ne važi za 1997. i 1998., jer je od napred pomutog rasepa u vladajućoj DPS (proleće 1997.), koji značio i kraj DPS kao dominante stranke, težište političkog života premešta se u republičku Skupštinu.

2. Od razlika do sukoba

Ključni politički događaj koji je uslovio održavanje vanrednih parlamentarnih izbora za parlament Crne Gore 1998 i, u velikoj meri, odredio njihov ishod, je rascep u vladajućoj DPS do kojeg je došlo sredinom 1997. Povod za taj rascep bila je ocene Pretsednika republike Mila Djukanovića da je Pretsednik Srbije i SPS, Slobodan Milošević "prevazidjeni političar". Ta ocena je samo aktivirala duboke, ali latentne, programsko-političke razlike između dve republike SRJ. Tu je, između ostalog, reč izrazitoj marginalizaciji Crne Gore u SRJ, saradnji sa Međunarodnim sudom za bivšu Jugoslaviju u Hagu, učešću SRJ u međunarodnim organizacijama, saradnji sa susednim zemlja itd.

Taj rascep podelio je DPS na dva dela; na čelu prvog nalazio se premijer Milo Djukanović a konkurentsku struju predvodio je Momir Bulatović, predsednik DPS. Manjinsko (Bulatovićevo) krilo DPS (kojem je pristupilo 17 poslanika iz poslaničke grupe DPS od ukupno 45) je, u martu 1998, uzelo naziv Socijalistička narodna partija (SNP). Rascep na dve partije (DPS i SNP CG) odigrao se, u velikoj meri, na ideološkoj dimenziji koju bismo mogli uslovno odrediti kao socijaldemokratija versus neokomunizam, pa je zato razumljivo što su posle toga obe partije, DPS i SNP, jasnije formulisale svoja gledišta o ključnim političkim pitanjima, čime je povećana njihova međusobna "ideološka distanca".

Nakon rascepa, kojim je vlada izgubila većinsku podršku, DPS je bila prinudjena da oformi koalicionu vladu sa NS CG i dve male albanske stranke (DS, DUA). U takvim okolnostima, DPS je prihvatila zahteve opozicionih partija za održavanjem vanrednih parlamentarnih izbora 1998 i za usvajanje novih izbornih propisa u čemu će uzeti učešća sve parlamentarne stranke. U pripremi izbora Skupština Crne Gore je donela, konsenzusom svih parlamentarnih stranaka važne "političke zakone" (Zakon o izboru odbornika i poslanika, Zakon o biračkim spiskovima, Zakon o javnom informisanju i Zakon o finansiranju političkih stranaka i dr.) u čijoj pripremi su sudelovali i eksperti OEBS-a. Donošenju tih zakona prethodilo je održavanje "Crnogorskog okruglog stola" na kojem je usvojen Sporazum o minimumu principa za razvoj demokratske infrastrukture u Crnoj Gori. Sporazum su potpisali 1. septembra 1997. Premijer republičke Vlade i predsednici 7 od 9 partija i organizacija zastupljenih u parlamentu. Svoje potpis na taj dokument nisu stavili predsednici SNP CG i Srpske narodne stranke (SrNS), koja je nastala izdvajanjem iz NS CG zbog toga što je rukovodstvo ove stranke podržalo Djukanovića.

Predizborna borba bila je izuzetno intenzivna i oštra. DPS je, težeći da ujedini protržišne i prodemokratske snage, zaključila izbornu koaliciju sa NS CG i Socijdemokratskom partijom (SDP). Potonja partija oformljena je 12 juna

1993 ujedinjenjem Socijalističke partije Crne Gore i Socijalističke partije reformista Crne Gore. SDP se zalaže za demokratiju i priznaje jedino "...vlast izabranu od naroda na slobodnim izborima" (Program partije, 1993). Socijaldemokrati, kao i LS CG, posebno naglašavaju važnost celovite zaštite manjinskih i konfesionalnih etničkih grupa i, u skladu sa tim, daju prednost proporcionalnom izbornom sistemu u odnosu na većinski, jer omogućuje istinitije iskazivanje volje biračkog tela. Ova partija zalaže se za tržišnu privredu i za "upliv stranog kapitala na domaće tržište kao uslov napretka crnogorskog društva i garanciju ekonomskog prosperiteta Republike" (Program partije, 1993). Po shvatanju SDP državno pitanje Crne Gore je otvoreno, jer "SRJ, kao država dvije po svemu nejednake i neravnopravne federalne jedinice, ne može funkcionisati na efikasan način" (Program partije, 1993). Zbog toga SDP podržava nezavisnu i međunarodno priznatu Crnu Goru.

Koalicija sačinjena od DPS, NSCG i SDP nastupila je na republičkim izborima 1996 pod jedinstvenim nazivom "Da živimo bolje". Izborni program te koalicije sastojao se od pet bazičnih principa ekonomske i društvene reforme koje je, početkom aprila 1998., izložio Predsednik republike, Milo Djukanović, u dokumentu pod naslovom: "Strateška inicijativa SRJ - osnove za novi početak" (Naša borba, 4-5. april 1998). Ti principi su: 1. Internacionalizacija ekonomskog i društvenog života; 2. Ekonomske reforme, privatizacija i preduzetništvo; 3. Vladavina prava; 4. Demokratizacija političke sfere i 5. Socijalna pravda i sigurnost.

Izborni program SNP CG bio je, u suštini, koncentrisan na jednu tačku: odbranu SRJ i zajedništva Srbije i Crne Gore koji su, po oceni te partije ugroženi od koalicije "Da živimo bolje". Ovde je reč, na prvi pogled, o hipotetičkoj odbrani SRJ, jer federaciju između Crne Gore i Srbije nije dovela u pitanje koalicija "Da živimo bolje", niti DPS, kao stožerna stranka koalicije. Opstanak SRJ otvoreno su doveli u pitanje, kao i početkom devedesetih godina, samo LS CG i (manje odlučno) SDP čija je izborna snaga (zajedno)

iznosila oko 1/6 biračkog tela.. Međutim, u pretstojećim mesecima pokazalo se da pretnje opstanku jugoslovenske federacije nisu puka iluzija, nego, stvarnost jer je usledila brze ekspanzije independističke opcije. Napred pomenutim izbornim programom SNP CG je nastojala da okupi i mobiliše ne samo svoje sledbenike, nego i birače koji su na prethodnim izborima davali podršku strankama tz. "srpskog bloka". Koalicija "Da živimo bolje" je odbacivala kritike SNPCG da želi raspad SRJ i odgovarala je da samo teži demokratizaciji i ravnopravnom položaju Crne Gore u SRJ. Nasuprot tome, cilj SNS je - po oceni pomenute koalicije – nastojanje da svede Crnu Goru na "okrug Srbije".

Interesantno je da LS CG nije prihvatio da udje u koaliciju "Da živimo bolje" zbog toga - objasnio je predsednik LS CG, Slobodan Perović - što lideri SNS i DPS i pripadaju istoj "ideološkoj matrici" i što su spremni, kad im se ukaže povoljna prilika, da postignu kompromis sa Miloševićem na štetu Crne Gore. Čini mi se, ipak, da pravi razlog ostajanja LS CG izvan koalicije "Da živimo bolje" treba tražiti u proceni te partije da će, posle izbora, snage vladajuće koalicije i SNP u novom parlamentu biti izjednačene i da će LS CG predstavljati "jezičak na vagi" od kojeg će zavisiti ko će obrazovati republičku vladu.

Na izbore za republičku održane 31. maja 1998. izašlo je 75,6 odsto građana što je neznatano manje nego na prve slobodne izbore 1990. (75,7 odsto), a više nego na sve izbore za republičku skupštinu održane u međjuvremenu. U izbornom nadmetanju uzelo je učešća sedamnaest partija i koalicija. Oštrina predizbornog sukoba 1998. potencirala je široko rasprostraneno mišljenje o "svadjalačkoj prirodi partija", ustvari legitimnost partija pod kojim shvatim „... meru u kojoj ih politički akteri vide u pozitivnom svetlu ili ih, u najmanju ruku, smatraju nužnim delom dobrog političkog režima" (Mainwaring, 1998, 76). U Crnoj Gori legitimitet partija, shvaćen na napred definisani način je, sudeći prema rezultatima mnogih empirijskih istraživanja, relativno nizak. U istraživanju „Puls Jugoslavije" sprovedenom

1995, 55,8 odsto građana Crne Gore prihvatili su ili su uglavnom prihvatili tvrdnju „političke stranke svađaju narod“ (Goati, 1996, 218). Za identičnu tvrdnju izjasnilo se - prema rezultatima istraživanja agencije „Damar“ sprovedenog 1998 - čak 63,1 odsto ispitanika (Demokratija i nacionalizam u Crnoj Gori, „Damar“, jul 1998). Nalazi tog istraživanja upoređeni sa prethodno pomenutim rezultatima istraživanja „Puls Jugoslavije“ (1995), ukazuju na značajan porast procenta građana u Crnoj Gori koji smatraju da su partije koje podstiču razlike i napetosti u društvu, što je verovatno rezultat sukoba podstaknutih izborima koji su održani u godini (1998) u kojima su izvršena citirana istraživanja. Treba, takodje, naglasiti da je koeficijent poverenja građana u partije u Crnoj Gori niži nego i u jednu drugu političku instituciju (predsednika Crne Gore, Vladu, Policiju, Skupštini, Sudstvo, Srpsku pravoslavnu crkvu i Crnogorsku pravoslavnu crkvu). Taj koeficijent se, prema istraživanjima CEDEM-a kretao (rasponu od 1-5), na sledeći način: maj 2005-2,7; septembar 2005-1,99; decembar 2005-2,02 i jun 2006-1,86 (Javno mnjenje Crne Gore, Godišnjak No. 2a, 2006, Podgorica: CEDEM).

III VLADAVINA DPS U KOALICIONOM ARAŽMANU

Rezultati majskih izbori 1998 predstavljaju pravu političku prekretnicu, jer je na njima proevroska i prodemokratska koalicija „Da živimo bolje“ - sastavljena od DPS, NS i SDP - trijumfovala nad SNP CG koja se - uz permanentnu i širokogrudu pomoć Miloševićevog režima u Srbiji u predizbornom razdoblju - zalagala za održavanje statusa quo. Pobednička koalicija izvojevala je 49,5 odsto glasova i 53,8 odsto mandata (42 od 78), dok je SNP CG ostvarila znatno slabiji učinak (36,1 odso glasova - 37,2 mandata). Treće mesto na majskim izborima osvojio je, takodje, prodemokratski i proevropski opredeljeni LS CG (6,34 odsto glasova-6,4 odsto mandata). Još pet partija osvojilo je parlamentarne mandate, ali je njihova izborna podrška daleko manja od podrške prvih dveju organizacija. Na majskim izborima 1998.

obrazovan polipartijski sistem koji se, po tipu, i dalje se može smatrati sistemom polarizovanog pluralizma.

Unutar koalicije "Da živimo bolje" dominantnu snagu predstavlja DPS, dok su dva koaliciona partnera: NS CG i SDP dali svakako manji doprinos izbornoj pobjedi. Iznetu procenu zasnivamo na tome što su obe pomenute stranke ostvarile relativno slabe rezultate na prethodnim republičkim izborima 1996. NS CG kao veća od tih dveju stranaka, osvojila je na izborima 1996. - u okviru koalicija "Narodna sloga", zajedno sa LS CG - 25,6 odsto glasova, ali je u NS CG, kao što smo prethodno pomenuli, došlo 1997. do internog raskola i izdvojanja krila (zajedno sa delom članova i simpatizera) koje je obrazovalo SrNS. Slabost SDP, nije posledica internog raskola, nego toga što je u suštini reč o maloj partiji koja na republičkim izborima 1996. nije uspela da osvoji ni jedan poslanički mandat.

Opoziciona SNP CG je na ovim izborim pretrpela poraz, ali njen izborni rezultat (36,1 % glasova) nije per se za pocenjivanje. Poraz SNS CG u velikoj meri je rezultat njenog identifikovanja od strane građana sa Miloševićevim režimom u Srbiji, što je, sa jedne strane, suzilo njen izborni oslonac, a, sa druge strane, olakšalo političku homogenizaciju njenih oponenta. Sličan poraz SNP CG je doživela na uporedo održanim opštinskim izborima. Na tim izborima SNPCG odnela je prevagu u 6, a koalicija "Da živimo bolje" u 14 opština. Osim toga, u opštinama u kojima je SNP CG osvojila većinu živi samo oko 15 odsto građana Crne Gore. Osim SNP CG, veliki poraz na majskim parlamentarnim izborima 1998 doživeo je LS CG, koji je zadobio podršku samo 6,3 odsto birača (i 6,4 odsto mandata). Deluje paradoksalno da se taj poraz dogodio upravo u razdoblju u kome se se politička stvarnost približavala ranije proklamovanim, naizgled utopijskim, političkim vizijama te partije! Deo objašnjenja za to leži svakako u medijskoj inferiornosti LD CG, ali se, pri tome, ne može prevideti ni brza i dalekosežna programsko-politička evolucija DPS koja je, u promenjenom jezičkom ruhu, prihvatila mnoge ciljeve i

vrednosti LS CG i uklopila ih u svoj programski okvir. Naravno u političkom univerzumu ne postoje zakonske odredbe o zabrani preuzimanja javno publikovanih programskih ciljeva i opredeljenja ("partijski plagijat") drugih političkih subjekata. Verujem čak da su, u ovom slučaju, sličnost stavova koalicije "Da živimo bolje" i izborne platforme sa programskim dokumentim LSCG - uticali na značajan deo članova i simpatizera LS CG da podrže rečenu koaliciju, a ne svoju izvornu partiju. Može se postaviti, naravno, postaviti pitanje zašto se iz istih razloga nije manifestovao i obrnuti trend; kretanje simpatizera i glasača od DPS (odnosno koalicije "Da živimo bolje") ka LS CG? Do toga nije došlo, pretpostavljam, iz dva razloga.

Prvi, možda manje važan razlog, je u sferi socijalne psihologije. On se tiče političkog nastupa lidera LS CG koji su, u predizbornom razdoblju, manifestovali, često sa dozom intelektualne arogancije, svoju superiornost nad drugim partijama na crnogorskoj političkoj sceni, uključujući DPS, što nije delovalo privlačno za biračko telo. Umesto naglašavanja svoje sposobnosti da na osnovu trendova u stvarnosti anticipiraju poželjan razvoj događaja, lideri LS CG su ocenjivali lidere vladajuće koalicije kao manje prosvetlene pripadnike političke elite.

Drugi razlog je taj što su crnogorski birači "strateški" razmišljali i izabrali, između programski sličnih opredeljenja, ono koja ima veći vladavinski kapacitet. Može se pretpostaviti da je optiranje velikog dela simpatizera LS CG za koaliciju "Da živimo bolje" rezultat njihove procene da je da u dramatičnoj političkoj situaciji kakva je u Crnoj Gori bila sredinom 1998, koalicija "Da živimo bolje" pouzdaniji garant od LS CG za ostvarivanje skoro identičnog političkog projekta. Slično simpatizerima LS CG, postupile su pristalice malih etničkih stranaka (Bošnjačkih, Albanskih) koji su na majskim izborima 1998. "zaboravili" svoju etničku pripadnost i podržali pomenutu koaliciju. Dobra ilustracija za to su podaci da je SDA - koja okuplja pripadnike Bošnjačke nacionalne manjine - osvojila na republičkim izborima 1996.10.167

glasova, a na vanrednim parlamentarnim izborima 1998. samo 1.995 glasova. Ovde nije reč samo o poznatom nastojanju birača da ne "bacaju" glasove podržavajući stranke koje nemaju izgleda da osvoje mandate, nego o glasanju zasnovanom na uverenju da ovi izbori znače "biti ili ne biti" i da je neophodno pružiti podršku najvažnijoj ogranizaciji koja se bori za poželjne političke ciljeve i vrednosti.

Ubedljiv poraz na ovim izborima u Crnoj Gori pretrpela je ekstremno leva opcija koju je reprezentovao JUL. Ova partija dobila je samo 346 glasova (!) što je neuporedivo gori izborni rezultat i od njenog inače veoma lošeg rezultata na republičkim i saveznim izborima 1996. Slična sudbina zadesila je ultranacionalističku stranku "SRS-Vojislav Šešelj" koja je na majskim izborima 1998 kao izborima 1996 - ostala bez ijednog poslaničkog mandata.

Posle majskih izbora u Crnoj Gori je obrazovana je koaliciona vlada (DPS-NS -SDP) koja je postavila privatizaciju privrede kao svoj strateški cilj. Novi "Zakon o privatizaciji" usvojen u toj republici u februaru 1999. predvidja besplatne privatizacione vaučere svim punoletnim crnogorskim građanima i prodaju državne imovine (Telekom, PTT, Elektroprivreda, luka Bar) preko medjunarodnih licitacija stranim investitorima. U procesu privatizacije vlada Crne Gore naročito insistira na dva principa: brzini i transparentnosti. Ali, realizacija programa vlasničke transformacije po navedenom zakonu, bila je praktično blokirana u razdoblju vojnog sukoba između SRJ i NATO od 24. marta do 9. juna (rat sa NATO-m), koja je zato nazvano fazom "hibernirane privatizacije" (Tranzicija u Crnoj Gori, 1999. CEDEM, 2: 35). Posle završetka bombardovanja SRJ od strane NATO, crnogorska vlada je naglasila da je ubrzavanje vlasničke transformacije njen prioritetan zadatak i usvojila 29. juna "Uredbu o načinu ostvarivanja besplatnih akcija zaposlenih" i 10. jula "Uredbu o prodaji akcija i imovine preduzeća putem javne aukcije".

O odvijanju procesa vlasničke transformacije u Crnoj Gori jedan poznavalac beleži: "Do sada su se transformisala skoro sva preduzeća (u toku

je postupak transformacije kod preostala tri preduzeća) čija je vrijednost procijenjena na 5.018.577,54 DEM. U potpunosti ili preko kontrolnog paketa (51 odsto) privatizovano je 116 malih i srednjih preduzeća, odnosno 9 odsto ukupnog kapitala. Privatizovano je i jedno veliko preduzeće, pivara "Trebjesa", Nikšić, kao i jedna trećina kapitala u Institutu "Simo Milošević" (Vukotić, 1999: 11). Iako u Crnoj Gori postoji 20.000 registrovanih privatnih preduzeća, još uvek je preuranjeno govoriti o završetku privatizacije, jer je sredinom 1999. neprivatizovani deo privrede obezbedjivao 60 odsto crnogorskog bruto nacionalnog proizvoda (Tranzicija u Crnoj Gori, 1999: CEDEM, 1- 35), a paradržavni fondovi i državni udeo u vlasništvu u privredi kontrolišu 66 odsto nacionalnog bogatstva (Tranzicija u Crnoj Gori, 1999: CEDEM, 1-35).

Majski izbori 1998. doveli su do izrazite koncentracije parlamentarnih predstavnika u koaliciji "Da živimo bolje" i opozicionoj SNS, o čemu dobro govore podatci da su te dve organizacije dobile (ukupno) podršku 86 odsto birača i da su osvojile 93 odsto mandata (!), dok su sve ostale partije potpuno marginalizovane. Na ovim izborima crnogorski polarizovani višepartijski sistem evoluirao je prema dvopartijskom sistemu. Čini se, ipak, da je ovde reč o konjunktornoj pojavi do koje je došlo zbog oštre polarizacije partija i podele birača na dva oštro suprotstavljena bloka, a ne o trendu koji će u perspektivi voditi ka dvopartizmu. Kada opadne intenzitet i oštrina aktuelnog političkog sukoba u čijem su središtu pitanja pravca političkog razvoja Crne Gore i njene ravnopravnosti u SRJ, verovatno će se partijski život ove republike "vratiti" starim višepartijskim obrazcima i reflektovati izrazito heterogenu socijalnu (etničku, religioznu, kulturnu) strukturu Crnogorskog društva.

1. Odnosi Crne Gore i Srbije

Pobedom koalicije "Da živimo bolje" aktuelizovano je pitanje odnosa između sve federalne jedinice SRJ, zato što se vladajuća "crveno-crna" koalicija u Srbiji (SPS-JUL-SRS) uporno protivila u praksi ravnopravnosti

Crne Gore u federaciji, tržišnim reformama demokratizaciji i odlučno odbijala da ispuni uslove za povratak SRJ u međunarodnu zajednicu. Nije preterano zaključite da su rezultati majskih izbora do krajnosti zaoštrili potrebu da dve, po svojim opredeljenjima bitno različite vladajuće koalicije u Srbiji i Crnoj Gori, nadju modus vivendi na federalnom nivou.

Majski parlamentarni izbori predstavljaju, u proceduralnom smislu, raskid sa ranijom praksom u kojoj je vladajuća partija imala privilegovan položaj u svim važnim dimenzijama izbornog nadmetanja. Tim izborima prethodio je, kao što smo napred istakli, konsenzus parlamentarnih stranaka Crne Gore oko datuma održavanja izbora i oko najvažnijih zakona koji regulišu izborni proces. Republička Vlada učinila je velike napore da ažurira biračke spiskove i da tako izbegne prigovore da je pobeda kandidata DPS na tim izborima rezultat manipulacije sa biračkim spiskovima. Poseban državni organ, Sekretarijat za razvoj Crne Gore, dobio je zadatak da dopuni i proveri relevantne podatke za sve crnogorske birače. Da bi to ostvario Sekretarijat je omogućio građanima ove republike da putem telefona (za šta je obezbeđeno 10 besplatnih linija) dobiju informacije o svojim podacima u biračkom spisku. Povrh toga, jedinstveni birački spisak čitave republike je izložen na Internetu da bi se svim zainteresovanim subjektima (partijama, pojedincima) omogućio uvid u relevantne podatke. U razdoblju od tri meseca pre izbora, pomenuti Sekretarijat je izvršio 650.000 intervencija u birački spisak (prosečno 1,4 intervencije za svakog birača !), što govori kako o stepenu neažurnosti ranijih podataka, tako i o velikom naporu da se takvo stanje popravi. Pošto ni posle tromesečne sistematske akcije Sekretarijata za razvoj Crne Gore za 32 hiljada građana Crne Gore (od ukupno 457.633, sa pravom glasa) nisu prikupljeni svi neophodni podatci, Republička izborna komisija je odlučila da ti građani ne mogu da glasaju na majskim izborima.

Pozitivnu ocenu o demokratičnosti majskih izbora izneo je Kore Volan, šef Posmatračke misije OEBS-a. Po njegovom mišljenju majski izbori su

"...dobro sprovedeni i /da/ predstavljaju značajan napredak u odnosu na prethodne izbore sprovedene u ovoj republici" (Naša borba, 2. juni 1998). Na sličan način izbore su ocenili CEDEM iz Podgorice i CESID iz Beograda. Indikativno je da su rezultate izbora opriznali i pretstavnici poražane SNPCG. Organizovanje slobodnih i ravnopravnih izbora u Crnoj Gori 1998, bitno je potstaklo proces konsolidacije demokratskog poretka u republici, ali je imala i šire političke reperkusije, jer je otežalo održavanje izbornih nadmetanja, na stari način, u Srbiji i SRJ

Umesto nastojanja da se ostvari kompromis sa pobedničkom koalicijom "Da živimo bolje" u Crnoj Gori, vladajuća koalicija u Srbiji (SPS-SRS-JUL) - koja je dominirala u Saveznoj skupštini i u Saveznoj vladi SRJ - potpuno je ignorisala novi odnos političkih snaga Crnoj Gori. O nipodaštavanju nove političke realnosti u Crnoj Gori govori to što je Savezna skupština. izabrala predsednika SNP CG i poraženog kandidata na izborime 1997. za predsednika Crne Gore, Momira Bulatovića, za predsednika Savezne vlade. Do tog izbora je došlo uprkos odlučnog protivljenja vladajuće koalicije u Crnogorskoj skupštini. Republička skupština Crne Gore pokušala je da osujeti taj izbor donoseći odluke o opozivu šest članova Veća građana iz Crne Gore (poslanika SNPCG) i o izboru šest novih članova. Skupštinska većina se se, međjutim, oglušila o odluku parlamenta Crne Gore i izvršila izbor Bulatovića u starom poslaničkom sastavu. Na taj način Crna Gora je potpuno marginalisovana, čime je grubo prekršen ustav SRJ (1992.) koji je zasnovan je na načelu potpune ravnopravnosti dveju republika (član 1).

Istini za volju, to ustavno načelo nije dosledno sprovedeno ni u razdoblju 1992. do 1997, jer se ekonomski neuporedivo jača i po broju stanovnika veća (petnaest i po puta) Srbija pokazala kao politički daleko uticajniji federalni partner od Crne Gore. Na primer, ključne političke odluke o ratu i miru u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, donosio je politički vrh Srbije, odnosno Pretsednik republike, Slobodan Milošević, dok je Savezna vlada

delovala kao puki Miloševićev administrativni servis. Srbija je u ime čitave federacije odbijala saradnju sa Haškim tribunalom i izručenje okrivljenih za ratne zločine, ne konsultujući se sa drugom federalnom jedinicom SRJ. Možda se glas Crne Gore u federaciji nije čuo do rascepa DPS (1997) zbog toga što je političko rukovodstvo Crne Gore, uvažavalo tešku situaciju SRJ (rat u okruženju, ekonomske sankcije UN) i svesno prihvatilo položaj "mladjeg partnera" u federaciji? Medjutim, bez obzira šta je uzrok te pasivnosti, otvorena podrška rukovodstva Srbije opozicionoj SNS CG (posle rascepa DPS 1997) i svim protivnicima koalicije "Da živimo bolje" (medijska, finansijska) potpuno je promenila situaciju. Nije preterano tvrditi da je epilog majskih izbora 1998 označio je da je vreme mirenja Crne Gore sa svojim inferiornim položajem u federaciji definitivno isteklo. Suočena sa potpunim nipodaštavanjem od strane političkog rukovodstva Srbije - u čijoj isključivoj "režiji" je obrazovana Savezna vlada Momira Bulatovića - Crna Gora je uzvratila time što je odbila da prizna Saveznu vladu i da sprovodi njene odluke. Time je kriza federacije SRJ ušla u akutnu fazu.

2. Problem opstanka SRJ

Duboki raskol između dveju vladajućih koalicija u SRJ imao je veliki uticaj na partiske odnose u Crnoj Gori. Najvažnija članica opozicione koalicije » Zajedno za promjene...«, SNP CG, se od svog obrazovanja (1997) oštro suprostavljala demokratskim promenama u Crnoj Gori i bezrezervno podržavala Miloševićev režim u Srbiji (i u SRJ) sve do njegovog kraha 5 oktobra 2000. Zauzvrat, srpski režim je obezbedjivao političku, medijsku i materijalnu pomoć SNP CG. Posle sloma Miloševićevog režima u oktobru 2000. SNP CG je revidirala svoja programska opredeljenja i na kongresu u Bijeloj (2001) načelno prihvatila privatizaciju. i (čak) uključivanje SCG u EU. Ali, političko delovanje SNP CG nije uskladjeno sa tim opredeljenjima, o čemu svedoči njeno odbijanje ekstradicije optuženih međunarodnom krivičnom sudu

u Hagu N Nepremostivim razlikama sa SNPCG i sa vladom Srbije (do oktobra 2000), koalicija “Da živimo bolje” dodala još dve.

Prva je radikalna zahtev za nezavisnošću Crne Gore.. Druga razlika tiče se neuporedivo tolerantnijeg stava prema nacionalnim manjinama o čemu svedoče odredbe izbornog zakona Crne Gore (1998) koje albanskoj manjini olakšavaju proporcionalnu zastupljenost u republičkom parlamentu.zahtev. Ovo je važan, ali ne i dovoljan korak prema “pozitivnoj diskriminaciji” koja olakšava parlamentarno predstavištvo svih manjina (etničkih, verskih) a ne samo albanske.

Zahtev za nezavisnost Crne Gore nije, međutim, naišao na nedodeljenu površku u okviru vladajuće crnogorske koalicije “Da živimo bolje” o čemu svedoči povlačenje NSCG iz koacionog aranžmana početkom 2001. U stvari reč je o predvidim efektima promene centralne izborne kontroverze između izbora 1998 i 2001. Na prvim od ovih izbora ključna izborna konroverza ticala se tipa političkog režima (demokratija versus autokratija), ali njene linije ne kovergiraju u potpunosti sa novom sve važnijom kontroverzom koju bih označio kao nezavisnost versus federalizam, koja je obeležila partijske podele na republičkim izborima 2001. Ti izbori odvijali su se u drugačijoj atmosferi nego izbori 1998, jer je u međuvremenu (oktobar 2000) u Srbiji svrgnut režim Slobodan Milošević koga je nekritički sledila crnogorska opozicija. Propašću Miloševievog režima u Srbiji otklonjena je i realna opasnost koja je rukovodstvu Crne Gore pretila od intervencije savezne armije u korist opozicionog bloka (tu opasnost oličavao je Sedmi bataljon JA, smešten u okolini Podgorice).

Ključni učesnici parlamentarnih izbora 2001. bila su dve bloka: “Pobjeda je Crne Gore – Milo Djukanović” koji su činili DPS i SDP i “federalistički blok” udružen u koaliciju Zajedno za Jugoslaviju predvođen SNS CG, uz podršku Sr NS i NSCG (potonja stranka prethodno je sudelovala u koaliciji “Da živimo bolje”). Istupanje NS CG iz vladajuće koalicije uslovljeno je

rečenom promenom centralne izborne kontroverze. Umestu kontroverze demoracije nasuprot autokratiji na prethodnim izborima, izbila je 2001 u prvi plan suprotnost između zalaganja za samostalnu Crnu Goru i njenog federalnog statusa u SRJ.. Obe kontroverze koje su se u Crnoj Gori “smenile” između republičkih izbora 1998 i 2001 mogu se nazvati “političkim rascepima” koji su, kako piše Kitschelt “Odredjen (i) partijama koje nude konkurentske poruke i koje se obraćaju biračkim skupinama različitim po svom položaju u društvenoj strukturi, ideološkim opredeljenjima i spremnošću da se uključe u političko dejovanje “(1992,11). Termin “rascep”, nije slučajno uopotrebljen jer on, prema istom autoru, označava razlike koje imaju trajni, a ne privremeni karakter” (Kitschelt et al, 2000, 63).

Dve male albanske partije snažno su poržale koaliciju “Pobjeda je Crne Gore. Treba naglasiti da izrazito independistički LS CG nije pristupio Djukanovićevoj koaliciji, jer je ta partija zahtevala hic et nunc proglašavanje nezavisnosti Crne Gore, odbacujući državni savez kao “medjukorak”, pre nezavisnosti, na čemu je insistirala međjunrodna zajednica: Na izborima 2001 godine pobjedila Djukanovićeva koalicija, ali je ipak osvojila je manje od polovine mandata (36 od ukupno 77), pa nije mogla samostalno da obrazuje vladu. Independističku koaliciju podržavao je (vremenski, ustvari, predvodio) LS CG, ali nije prihvatio da udje u vladajuću koaliciju, verujem prevashodno iz pragmatičnih razloga o kojima će biti reči.

Pozitivan pomak u odnosu na izbore 1998 ostvarila je koalicija “Zajedno za Jugoslaviju” zadobivši 33 mandata, što govori o podeljenosti biračkog tela oko državnog statusa Crne Gore. U podeljenom parlamentu formirana je “manjinska vlada” od DPS i SDP. Ta suočavala se od početka sa velikom teškoćama zbog nepredvidljivog ponašanja LSCG. Njen položaj u crnogorskom parlamentu bitno je pogoršan kad je u junu 2002. LS CG prešao na stranu federalno opredeljene koalicije »Zajedno za Jugoslaviju«, čime je dojučerašnja parlamentarna manjina postala većina. Nova većina (39 od 77

poslanika) najpre je izglasala odluku o nepoverenju republičkoj Vladi, pa je potom, 18 jula 2002. preinačila - uprkos energičnog protivljenja DPS, SDP i dve albanske partije - tri važna zakona koji se tiču izbora (Zakon o izboru narodnih poslanika i odbornika, Zakon o javnom informisanju i Zakon o predstavljanju podnosioca izbornih lista...) i, istog dana, donela odluku o skraćivanju mandata crnogorske skupštine. Na taj način, grubo je prekinuta demokratska praksa, ustanovljena u septembru 1997, da se u crnogorskom parlamentu zakoni koji regulišu izbornu materiju i drugi zakoni od strateškog značaja, usvajaju konzesusom. Pošto je odluka o skraćivanju mandata crnogorskog parlamenta stupila na snagu narednog dana od dana objavljivanja u Službenom listu, predsednik Republike je 20 jula raspisao vanredne republičke izbore i zakazao ih za 6 oktobar 2002. Važno je naglasiti da su rokovi za sprovođenje izbora počeli da teku od dana njihovog raspisivanja. Kad je reč o promenama zakona koji regulišu izborni proces, predsednik Republike je - koristeći ovlašćenje iz člana 89 republičkog ustava - odbio da ih proglasi i zahtevao da republička Skupština o njima ponovo odlučuje. Parlamentarna većina je, međutim, ponovo izglasala zakone koje je predsednik Republike proglasio, jer ga na to obavezuje isti član ustava.

U manjinskoj vladi porastao je značaj LS CG koji je koji je ne želeći da udje u vladu iz već pomenutih razloga postao "jezičak na vagi" obezbeđujući čas jednoj čas drugoj strani. Izglasavanje ne uvek usaglašenih zakonskih predloga. Sada ću se pozabaviti socijalnom strukturom, "ljudskim sastavom" dveju suporstavljenih koalicija. Sudeći prema rezultatima empirijskih istraživanja pre izbora 2001 za koaliciju »Pobjeda je Crne Gore...« u većoj meri od proseka su se, kao i pre izbora 1988, opredelili mlađji, obrazovaniji birači iz razvijenijih regiona i iz urbanih sredina. Važno je naglasiti da se rascep na pristalice i protivnike nezavisnosti nije na aprilskim izborima 2001. odvijao uzduž linija etničkih grupa, nego je prolazio »kroz« te grupe. To se odnosi ne samo na Crnogorce, nego i na pripadnike najbrojnije manjine u toj republici

Bošnjake. Bošnjački glasači su se, zapravo, podelili na dve grupe: kod jednih je prevagnula lojalnost prema DPS i njenom lideru, Milu Djukanoviću, a kod drugih, koji su se opredelili za koaliciju »Zajedno za Jugoslaviju«, želja da SRJ opstane i da tako bude izbegnuto cepanje Bošnjačke populacije u Sandžaku na dve države. Osim toga, svoju podršku opstanku zajedničke države deo Bošnjačkih glasača manifestovao je glasajući za bošnjačke partije. Ilustrativan primer za to su Rožaji, naseljeni pretežno muslimanskim življem, u kojima je oko dve hiljade glasova osvojila koalicija bošnjačkih partija koja se protivi nezavisnosti Crne Gore. Pretpostavljamo da je drugi deo Bošnjačkih birača apstinirao što je poznata reakcija birača izloženih »unakrsnim pritiscima«. Tome u prilog govori podatak da je upravo u Rožajima na izborima sudelovalo samo 70 odsto gradjana, što je za 11,8 procentnih poena ispod opšteg proseka.

Koalicija "Pobjeda je Crne Gore ..." oslanjala se, zaista, na široku podršku svih relevantnih etničkih grupa u Crnoj Gori (Crnogorci, Srbi, Bošnjaci, Albanci), dok su, nasuprot tome, partije druge koalicije, "Zajedno za Jugoslaviju" (SNP CG, SrNS i NS CG), bile pretežno ukorenjene medju Crnogorcima i Srbima, sa skoro beznačajnim prisustvom u manjinskoj populaciji. Još jedna značajna osobenost manifestovala se u pogledu privatizacije, ili opštije rečeno oko tržišne ekonomije. Treba imati u vidu da je socijalna ukorenjenost obe koalicije0 bloka u velikoj meri je zavisila - kao i u drugim postkomunističkim zemljama Centralne i Istočne Evrope - od posedovanja resursa i sposobnosti od strane društvenih grupa i pojedinaca (više obrazovanje, pripadnost urbanim sredinama, niža starosna dob) neophodnih za uspeh u društvu tržišne ekonomije (Kitschelt, 1992; Kitschelt, Dimitrov and Kanev, 1995; Kitschelt, Mansfeldova, Markovski and Tóka, 2000). Potencijalni socijalni dobitnici u procesu privatizacije i marketizacije u Crnoj Gori u većem procentu su se opredeljivali za partije, članice koalicije "Pobjeda je Crne Gore", dok su socijalni gubitnici optirali za partije iz druge koalicije.

U prilog iznete ocene iznećemo nekoliko karkterističnih nalaza iz dvaju empirijskih istraživanja koje su u aprilu i junu 2000. sproveli Centar za demokratiju (CEDEM) i agencija “Damar” na reprezentativnom uzorku od 976, odnosno 991 građana Crne Gore. Rezultati tih istraživanja pokazali su da mlađji ispitanici - koji su u proseku bolje obrazovani od starijih - preferiraju DPS (stđernu stranku koalicije “Pobjeda je Crne Ge...”, dok stariji optiraju za SNP CG. Prvu partiju podržavalo je u aprilu 2000. 21,7 odsto građana do 30 godina; 23,8 odsto od 30-40 godina; i 35, 3 odsto građana izmedju 40-50 godina. Odgovarajući podatci za SNP CG su 19,1 odsto; 19,1 odsto i 14,6 odsto. Socijalna struktura pirtalica dveju blokova pokazivala je značajne osobenosti. Jedna od naglašenih razlika izmedju pristalica dva bloka ticala se privatizacije. Povoljniji stav prema privatizaciji izneli su pristalice DPS o od simpatizera SNS. U junskom istraživanju 2000. starosne kohorte građana podržavale su DPS i SNP CG u sledećim proporcijama: od 18 - 30 godina 22,9 odsto prema 18,5 odsto; od 30 - 40 godina 32 odsto prema 18,7 odsto; i od 40 - 50 godina 31,8 odsto prema 25,3 odsto. Prema rezultatima istih istraživanja socijalne skupine sa višim obrazovanjem pružale su u većem procentu podršku DPS, nego SNP CG. U aprilu 2000. 29,4 odsto ispitanika sa visokom spremom opredelilo za DPS, a u junu istu ocenu je iznelo 28,9 odsto visokoobrazovanih ispitanika, dok odgovarajući procenti za SNP CG iznose 15,6 odsto i 20 odsto. S obzirom na to da je stepen obrazovanja pouzdan indikator ukupnog socijalnog statusa (Mihailović, 1995, 21; Toka, 1995, 97) može se zaključiti da pristalice DPS pripadaju gornjem, a pristalice SNP CG donjem delu socijalne piramide.

3. Republički izbori 2002

Do održavanja oktobarskih parlamentarnih izbora 2002. (prouzrokovanih “promenom strane” od strane LS CG) tekle su aktivnosti na uspostavljanju nove zajednice Srbije i Crne Gore u skladu sa Polaznim

osnovama.... Taj uopšteni i dvosmisleni dokument dozvoljavao je različite interpretacije, što je od početka izazvalo sporove i zastoje u radu. »Kamen spoticanja« od početka bila je odredba sadržana u dokumentu po kojoj »Zakone o izboru poslanika u Skupštini Srbije i Crne Gore donose članioce u skladu sa načelima ustanovljenim Ustavnom poveljom«. Pobornici federalističke opcije u Crnoj Gori (SNP CG, SrNS, NS CG), uz podršku rukovodstva Srbije, nastojali da tu odredbu u Ustavnoj povelji interpretiraju, u stvari, preinače, kao obavezu republika da prihvate neposredne izbore za skupštinu buduće zajednice, dok su njihovi oponenti tu odredbu tumačili kao pravo Srbije i Crne Gore da slobodno odrede način izbora poslanika u Skupštinu. To je postalo kristalizaciona tačka dubljih sporova, jer je od odgovora na to pitanje zavisilo koja će od dve suprostavljene strane na političkoj sceni Crne interpretirati Polazne osnove...?. Pošto je za obe strane »ulog u igri« bio izuzetno visok - do dogovora nije došlo do početka novembra 2002, što je bio rok za primanje nove Državne zajednice Srbije i Crne Gore u Savet Evrope. Kompromisno rešenje je nadjeno tek posle izbora za skupštinu Crne Gore, krajem 2002. kada su se u Komisiji za Povelju predstavnici Srbije saglasili sa predstavnicima independističke struje u Crnoj Gori da prvi izbori za buduću zajednicu budu posredni, a drugi (posle dve godine) neposredni. Ovaj kompromis usvojen je (pod snažnim uticajem EU) bez saglasnosti predstavnika federalističke opcije u Crnoj Gori.

Inače, koalicija "Zajedno za Jugoslaviju" nastojala je u procesu izrade Ustavne povelje Srbije i Crne Gore - koji se odvijao uz velike teškoće i zastoje - da u što većoj meri sačuvaju federalni karakter buduće državne zajednice. Zakoni koji su bez kosenzusa usvojeni početkom 2002. potstakli su dilemu da li se oni primenjuju i na oktobarske izbore 2002. pošto su stupili na snagu već kad su počeli da teku izborni rokovi? DPS, SDP CG i dve albanske stranke zastupale su stav da bi primena tih zakona na oktobarskim izborima narušila načelo pravne sigurnosti, dok je nova parlamentarna većina energično insistirala na njihovoj primeni upravo na oktobarskim izborima. Ovaj spor je

nije mogao biti rešen u parlamentu Crne Gore što upravo je karakteristika sistema polarizovanog tipa višepartijskog sistema. Spor je regulisan tek kada se u njega umešala EU na čiju su inicijativu održani u razgovori između dveju strana u parlamentu. Ti razgovori su okončani kompromisom koji je ratifikovao crnogorski parlament 10 i 11 septembra 2002 (šire o tome: Pajvančić, Pavićević i Darmanović, 2002: 9-17), što je omogućilo održavanje oktobarskih izbora.

Postavlja se pitanje da li su se i pred oktobarske izbore 2002. dva suprotstavljena partijska bloka razlikovala po socijalnom, posebno etničkom, sastavu svojih pristalica, odnosno da li su pripadnici različitih etničkih grupa naglašeno optirali za partije tih grupa, kao što je bio slučaj i pred aprilske izbore 2001? Rezultati empirijskog istraživanja CEDEM-a sprovedenog u septembru 2002. snažno sugerišu afirmativan odgovor na to pitanje. U pomenutom istraživanju za independističku koaliciju »Demokratsku listu za Crnu Goru-Milo Djukanović« (DPS-SDPCG) formiranu za izbore 2002, opredelilo se 40,4 odsto ispitivanih Crnogoraca, 61,7 odsto Bošnjaka, 26,1 odsto Albanaca i 2,2 odsto Srba. Nasuprot tome, za koaliciju »Zajedno za promjene SNP CG, SrNS i NS CG« optiralo je 14,3 odsto Crnogoraca, 55,2 odsto Srba, 0,9 odsto Bošnjaka i ni jedan Albanac. Napominjemo da se u ovom istraživanju 18,2 odsto ispitanika izjasnilo da neće glasati i da je veliki procenat Albanaca i nešto manje Bošnjaka, odgovorio da će glasati za svoje etničke stranke.

Pored etničkih razlika oštrije izraženih nego 2001, »izborna klijentela« dve partijske koalicije na izborima 2002 i po nekim programsko-političkim opredeljenjima. Prema nalazima istog istraživanja, četiri petine pristalica koalicije »Demokratska lista za Crnu Goru...« ocenilo je Slobodana Miloševića niskim ocenama 1 ili 2 (na skali od 5) i u ogromnoj većini podržala saradnju sa Haškim tribunalom, dok su dve trećine simpatizera koalicije

»Zajedno za promjene...« ocenile Miloševića sa 4 ili 5, a preko 70 odsto suprostavilo se saradnji sa Haškim sudom (prema Darmanović, 2002a: 26).

Značajne indicije o ishodu oktobarskih izbora 2002. za crnogorski parlament obezbedili su rezultati redovnih lokalnih izbora u 19 od ukupno 21 opština u Crnoj Gori (15 maja 2002). Ovi izbori nisu održani u opštinama Podgorici i Herceg Novom (koje, inače, čine oko 30 odsto biračkog tela republike), zato što su u te dve opštine održani vanredni izbori 2001. Na lokalnim izborim 2002. koalicija DPS-SDP postigla je značajan uspeh demantujući tako prognoze istraživača javnog mnjenja koji su nagoveštavali smanjenje njenog rejtinga. Nasuprot tome, koalicija SNPCG-NSCG-SrNS pretrpela je neuspeh, jer je na tim lokalnim izborima izvojevala 3 odsto manje glasova u odnosu na rezultate aprilskih izbora 2001. za republički parlament, a LS CG je ostvarila približno isti rezultat (o tome: Darmanović, 2001).

Na republičkim izborima 2002. sudelovalo je 75,6 odsto crnogorskih gradjana. Najviše uspeha imala je koalicija »Demokratska lista za evropsku Crnu Goru-Milo Djukanović« koja je zadobila 47,34 odsto glasova i apsolutnu većinu mandata u parlamentu (39 od 75). U odnosu na izbore 2001. to označava porast od 5,3 procentnih poena u glasovima i povećanje od 3 poslanička mandata. (39 prema 36). O uspehu te koalicije svedoči i podatak da je ona, uprkos manje izborne participacije, povećala za oko 13.000 broj osvojenih glasova u odnosu na izbore 2001. Uspehu »Demokratske liste za Crnu Goru-Milo Djukanović« doprinelo je nesumnjivo i to što je ona u predizbornoj kampanji obećavala gradjanima porast zaposlenosti i poboljšanje životnog standarda.

Širenje oslonca navedene koalicije u biračkom telu rezultat je, verovatno, toga što je ona, umesto rizične odluke o jednostranom proglašavanju nezavisnosti, ponudila biračima postepeno osamostaljivanje Crne Gore po proceduri usaglašenoj, kako sa Srbijom i SRJ, tako i sa međunarodnom zajednicom. Uspehu »Demokratske liste za Crnu Goru-Milo

Djukanović« doprinelo je, verovatno, i to što je ona u predizbornoj kampanji stavila naglasak na socijalno-ekonomska pitanja, obećavajući građanima porast zaposlenosti i poboljšanje životnog standarda.

Koalicija »Zajedno za promjene« (SNP CG-SrNS-NSCG) ostvarila je znatno slabiji učinak na ovim izborima nego u aprilu 2001, što potvrđuju podaci o smanjenom udelu u osvojenim glasovima (- 2,6 odsto) i o apsolutnom opadanju broja dobijenih glasova (-14.613). Jedan od razloga nespeha verovatno je distanciranje njegove stožerne partije, SNP CG. od Slobodana Miloševića, zbog čega je verovatno deo "pravih vernika" uskratio podršku toj koaliciji. Osim toga, SNP CG je u žurbi menjala svoja strateška stanovišta opredeljujući se za demokratiju i saradnju sa EU, što je za deo njenih birača bilo neprihvatljivo. Pretpostavljam da isto važi i za drugu članicu koalicije "Zajedno za promjene...". SrNS koja je po svojoj programskoj orijentaciji bila bliska izvornim opredeljenjima NS CG (iz početka devedesetih godina) koja izražavaju ekstremnu skepsu prema evropskim integracijama, i naglašavaju važnost održanja čvrste političke zajednicu sa Srbijom. Imajući to u vidu, razumljivo je što je Sr NS, sve do 5 oktobra 2000., odlučno podržavala Miloševićev režim u Srbiji i u SRJ. Ista ocena važi za privatizaciju za koju se Sr CG deklarativno zalagala, ali je energično osporavala proces aukcijske privatizacije koji se odvijao u Crnoj Gori u ime vaučerske privatizacije, kao »pravičnijeg koncepta«. Posle 2000, ona je bez uverljivog objašnjenja, prihvatila dojučer kritikovanu demokratiju, tržište i približavanje EU. Treća stranka ove koalicije je NS CG, koja je os sredine devedesetih godina prošlog stoleća, naglašavala svoje prodemokratsko i proevropsko opredeljenje, ali je istovremeno nepokolebljivo insistirala na održanju federativne države sa Srbijom.

Osim opisanih ideološko-političkih obrta smanjenje podrške koaliciji "Zajedno za promjene" je, verovatno, i njene rezultat i njene negative predizborne kampanje koja se svela na žigosanje nosilaca ključnih političkih

funkcija u republici i na najavu masovnih krivičnih progona kada koalicija osvoji vlast. Uspeh takve izborne platforme značio bi, neizbežno, još veću nestabilnost na političkoj sceni Crne Gore, zbog čega pretpostavljam da se značajan deo birača opredelio za umereniju Djukanovićevu opciju. Pored toga što je od dela birača percipiran kao »remetilački faktor«, partijska koalicija čiju okosnicu čini SNP CG, suzio je svoj izborni oslonac i time što su partije te koalicije zbunjivala svoje simpatizere kontradiktornim stavovima. One su, na primer, podržale »Beogradski sporazum« koji obznanjuje kraj »treće Jugoslavije« za koju su se one energično zalagale. Ali, one su neprestalno napadale Mila Djukanovića koji je u ime Crne Gore potpisao »Beogradski sporazum«!

Bitno lošiji rezultat na ovim izborima u odnosu na izbore 2001. ostvario je i LS CG čiji je oslonac među biračima opao sa 7,8 odsto na 5,7 odsto, što u apsolutnom iznosu označava gubitak 8.465 glasova. Verujem da najvažniji uzrok neuspeha ove partije treba najpre tražiti u njenim političkim oscilacijama posle izbora između dve koalicije tokom 2001, pa potom u oštrom programsko-političkom zaokretu 2002. U kratkom razdoblju ova partija je u svojoj političkoj praksi evoluirala od energične podrške samostalnosti Crne Gore, do čvrstog političkog saveza sa partijama federalističkog opredeljenja, što značajan deo njenih simpatizera nije želeo da podrži. Za LS CG rezultati oktobarskih izbora su nepovoljni i zato što su na njenu štetu izmenjeni relativni odnosi snaga u republičkom parlamentu. U tom parlamentu independistička i federalistička koalicija osvojile su, zajedno, 92 odsto poslaničkih mandata, a prva od njih zadobila je apsolutnu većinu (52 odsto), čime je LS CG onemogućen da igra politički unosnu ulogu posrednika koji dajući podršku jednoj ili drugoj strani bitno utiče na politički život republike. Za »Demokratska koaliciju Albanaci zajedno« (DKAZ) glasalo je na oktobarskim izborima 2,41 odsto birača (8.498), što je ispod zakonskog cenzusa (3%), ali je ta koalicija ipad izvojevala 2 mandata u okviru posebnih propisa (»pozitivne

diskriminacije») koji partijama albanske manjine - koje čini 7 odsto populacije Crne Gore - olakšavaju zadobijanje parlamentarnog predstavnštva. U celini uzev, distribucija uticaja u crnogorskom parlamentu 2002 po “mehanicu delovnja” opet potseća na dvopartijske (“dvokoalicione) sisteme” sa visokim stepenom polarizacije. Ali to je rezultat konjunktunih okolnosti u kojima je centralna kantradikcija (indpendizam/fedralizam) potisla sve druge u duboku pozadinu. Umerenu varijatu ovog oredeljenja koja označava više koraka u dužem vremenskom razdoblju, prihvatila je, po uzicajem EU, vladajuća koalicija.

Inače, »naklonost« crnogorskih birača za umerene opcije jedan autor smatra - možda previše optimistički - invarijantom u svim izbornim nadmetanjima od početka pluralističke epohe. On piše: »Postoji jedna karakteristika crnogorskog biračkog tijela koja se pokazuje kao konstanta od početka uvodjenja višepartijskog sistema 1990 god, a to je sklonost da ono u većini glasa za onu političku opciju koju smatra najumjerenijom, bez obzira da li je to ova u stvarnosti ili nije. Oni koje biračko tijelo percipira kao suviše radikalne, bilo po političkoj opciji za koju se zalažu ili zbog načina na koji to čine, nikada nijesu uspijevali da u Crnoj Gori zadobiju većinsko povjerenje« (Darmanović, 2002a: 23).

Kad je reč o regularnosti oktobarskih izbora, treba naglasiti da je misija OSCE ocenila te izbore kao, u celini uzev, free and fair. Ipak, Misija je uočila i manje slabosti u organizaciji izbora i iznela niz preporuka u cilju još potpunije demokratizacije izbornog procesa. Te preporuke odnose se na promenu važnih zakonskih rešenja (naročito sa ciljem da se uskrati partijama pravo da menjaju redosled predloženih kandidata posle glasanja), kao i na promene delovanja izborne administracije, načina registracije birača, odvijanja kampanje u medijima i načina postupanja na dan glasanja (Republic of Montenegro, Early Parliamentary Elections, 20. October 2002, OSCE/ODIHR , Warsaw 28 November 2002)

Posle izbora 2002 vladu Crne Gore obrazovale su DPS, SDP i DUA. Prve dve partije raspolažu sa apsolutnom većinom u parlamentu (39 mandata ili 52 odsto), ali su, iz političkih razloga, uključile u vladu i stranku albanske etničke manjine Demokratsku uniju Albanaca (DUA). Opozicione partije, nisu se pomirile sa izbornim porazom, nego su, kako ocenjuje jedan poznavalac, usmerile svoju aktivnost na opstrukciju parlamenta (Pavićević 2004, 4). Poslanici LSCG bojkotovali su od početka parlamentarna zasedanja, a poslanici koalicije »Zajedno za promjene« (SNPCG, SrNS NSCG,) doneli su 27 maja 2003. odluku da napuste parlament zbog prekida obaveznih TV prenosa sednica parlamenta. Umesto borbe u parlamentu, crnogorska opozicija opredelila se za vanparlamentarne metode kao što su organizovanje mitinga, uličnih protesta i kampanja građanske neposlušnosti. Vladajuća koalicija nije se, međutim, obazirala na kritike opozije, a parlament Crne Gore od 75 članova nastavio je da deluje sa samo 39 poslanika vladajućih partija. Funkcionisanje »krnjeg parlamenta«, rezultat je dubokog političkog rascepa u društvu i velike »ideološke distance« između najvažnijih partija, zbog čega se partijski sistem Crne Gore po tipu, kao posle svih prethodnih parlamentarnih izbora, može svrstati u polarizovani višepartizam (Sartori 1976, 131-145).

Suočena, sa nepopustjivim stavom vladajuće većine u parlamentu i izrazito malom spremnošću crnogorskih građana da se pridruže vanparlamentarnim akcijama kao i pod pritiskom međunarodne zajednice,, opozicija je u septembru 2004. revidirala odluku o bojkotu parlamenta. O tome je Veselin Pavićević zapisao sledeće: »Politička jesen 2004 u Crnoj Gori obilježena je najavom, potom povratkom dijela opozicije u parlament. Petnaestomjesečno odsustvo iz poslaničkih klupa okončava se na način što su dvije (SNP CG i SrNS) od četiri ovdašnje prosrpske parlamentarne stranke odlučile (za sada privremeno) da odustanu od bojkota parlamenta kao "dobitne formule" u strategiji opozicije u borbi protiv vladajućeg režima". (2004a, 5). Pretpostavljam da je bojkot smanjio podršku opozicionim partijama u biračkom

telu, pa je odustajanje od bojkota bilo u interesu same opozicije. Da u toj hipotezi postoji zrno istine ilustruju podatci oktobarskog istraživanja 2004. CEDEM-a. Prema tom istraživanju opozicione partije SNP, SrNS, LSCG i NS uživaju podršku samo 22 odsto građana spremnih da participiraju u eventualnim prevremenim izborima, što je skoro dvostruko manje od podrške koje su te partije izvojevale na oktobarskim izborima 2002 (43 odsto).

Treba naglasiti da je povratkom opozicije u poslaničke klupe smanjena, ali da nije prestala vanparlamentarna aktivnost crnogorskih opozicionih stranaka. Ustvari, ta aktivnost je postala indirektna. Dobra ilustracija za to je delovanje nevladine organizacije Vijeće narodnih skupština koja je zapravo longa manus opozicione SNP CG i njoj vrlo bliske Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori. SNPCG je najavila da će se "... do Božića 2005. godine u svim crnogorskim nahijama i plemenima (podvukao VP) održati "narodne skupštine", na kojima će se građani izjasniti o državnom statusu Crne Gore". U proglassu SNP CG navodi se, takođe, da će se na "narodnim skupštinama, koje će organizovati, raditi i odlučivati na najdemokratskiji način, više desetina hiljada ljudi, odrediti prema najvažnijim pitanjima - državnom statusu, Srpskoj pravoslavnoj crkvi, jeziku, istoriji i kulturi" (Pavićević 2004a, 7). Ovde je, ustvari, reč o pokušaju da se u borbi protiv parlamentarne većine reaktiviraju arhaične plemnske podele i tradicionalni rascepi u crnogorskom društvu. Imajući u vidu, sve što je napred rečeno, može se oceniti da je i pored izvesnog smirivanja političke situacije ostvarenog povratkom opozicije u parlament, politički život u Crnoj Gori pred referndum o nezavisnosti (2006) je bio još uvek bremenit sukobima i neizvesnostima. Partijski sistem zadžao je karakteristike višepartijskog sistema polarizovanog tipa. Možda se stepen polarizacije još i povećao sa pokušajima opozicionog bloka da obesmisle parlamentarizam zamenjujući ga zastarelim plemenskim institucijama i otsustvujući iz rada najvišeg predstavničkog tela.

Konačno, Referendum o nezavisnosti održan je u maju 2006 i na njemu je za nezavisnost glasalo je 55,5 odsto građana, čime je Crna Gora postala nezavisna država. Ubrzo posle referenduma održani su 2006 republički parlamentarni izbori. Na tim izborima sudelovalo je 345.730 od 484.430 ili 71,3 odsto upisanih u birački spisak. Najviše uspeha na izborima imala je vladajuća koalicija DPS/SDP koja je osvojila 48,6 odsto glasova (ili 164.737), što joj je obezbedilo apsolutno većinu mandata (41 od ukupno 81). Uspeh vladajuće koalicije u izvesnoj meri je rezultat očekivanog “priklanjanja birača pobednicima”, što je invarijanta političkog života. Povrh toga, dominantnoj koaliciji išla je na ruku potpuno neočekivana odluka Liberalnog saveza CG (2005) kojoj su kao povod posužile intrne razmirice (šire o toj neobičnoj odluci: Goati 2008) da se “samorapusti”. Zvuči paradoksalno da je na taj način, veliki deo biračkog tela LS CG je, po prirodi stvari, podržao DPS i SDP, da na Referendumu ostavre nezavisnost koja prstavljala integrativnu integrativnu ideju LS CG..Na drugom mestu, na izborima 2006. je Srpska lista (49,730 glasova, 12 mandarta), a iza nje slede: Koalicija SNP CG, NS CG , Demokratske srpske stranke (47.683 glasova; 11 mandata), Pokret za promjene - Nebojša Medojević (44.483 glasova i 11 mandata) i, najzad, koalicija Liberala i Bošnjačke stranke-Miodrag Živković (0,65 osto glasova i 3 mandata). Po jedan mandat dobile su stranke albanske manjine (DUA- Ferhad Dinoša i Albanska Alternativa). Izborni fijasko opozicionih partija i koalicija objašnjava, u velikoj meri, duga senka koju su na ishod izbora 2006 bacili rezultati Referenduma o državnom statusu. Verovatno je da je deo pristalica gubitničkih stranaka posle referenduma “promenio dres” i glasao za pobedničke stranke, a možda još veći deo nije izašao na biračka mesta.

Pošto je jedan od najvažnijih zadataka novog parlamenta donošenje ustava, skupština izabrana 2006 nazvana ustavotvornom. Taj zadatak skupština je izvršila na svom trećem zasedanju 19 oktobra 2007. kad je izglasala novi ustav Crne Gore. Novi ustav je, kao i prethodni (1992), uspostavio

parlamentarni sistem, dok je uloga predsjednika Republike, čiji je mandat 5 godina, uglavnom simboličko-ceremonijalna. U Ustavu je samo crnogorski jezik proglašen zvaničanim. Uz proces donošenja ustava, vlast je u postizbornom razdoblju bila zaokupljena obrazovanjem i učvršćivanjem novih državnih institucija (spoljni poslovi, odbrana), koje su ranije funkcionisale na nivou SRJ. Takođe, ogroman napor vlast je utrošila na usaglašavanju zakona sa zakonima i praksom zemalja EU, da bi ubrzala prijem Crne Gore u tu međunarodnu organizaciju. U tom poslu, opozicija je počela da deluje konstruktivno i podržala većinu zakonodavnih inicijativa. To je nesumnjivo postepeno smanjivalo zategnutost u parlamentu i tip višepartijskog sistema Crne Gore činilo sve manje polarizovanim.

Posle usvajanja Referenduma i Ustava ustava oko kojih je postojala centralna politička kontroverza federalistički opredeljeni akteri su shvatili da je restitutio in integrum nemoguće sprovesti (bar u kratkom roku) jer bi to zahtevalo isti proceduralni put kao i prilikom proglašenja kao i izjašnjavanje oko citiranih dokumenata, crnogorska opozicija je posle izbora 2006. nastojala, po svaku cenu, da politizuje tri “nova” pitanja. Prvo je korupcija u koju su, prema njenim tvrdnjama opozicionih lidera, masovno uključeni pripadnici vladajućeg vrha, posebno premijer Djukanović i članovi njegove porodice. Drugo pitanje je nezadrživi porast siromaštva, naročito na manje naseljenom Severu Crne Gore i treće je položaj srpske populacije (posebno srpskog jezika).

Umesto rasprave o prošlosti, vladajuća koalicija se usredsredila svoje napore da istakne prednosti koje će Crna Gora imati ne samo uključanjem u EU, nego i u NATO. Pri tome je naglašavano da taj proces neće biti usporen - kao što je to ranije bio slučaj kada je Crna Gora bila republika SRJ zajedno sa Srbijom - zbog lošeg “imidža” potonje republike Kao što smo napomenuli opozicija je prihvatila pristupanje u EU (ne i u NATO) i to ne samo deklarativno nego sve više i stvarno, što se očitovalo u podršci predlozima

proevropskih zakona tokom 2007 i 2008, što je krupan zaokret, s obzirom na raniju politiku opstrukcije.

4. Od polarizovanog ka umerenom višepartizmu

Iako je mandat crnogorskom parlamentu izabranom 2006 isticao 2010, vladajuće stranke su “požurile” da parlament bude raspušten i raspisani novi izbori godinu dana ranije, 29 marta 2009. Za to nije dato uverljivo objašnjenje, pa mi se čini verovatnim da je ta odluka rezultat strateške kalkulacije crnogorske vlasti da će intenzitet globalne ekonomske krize i njenih negativnih socijalnih efekata biti još veći u 2010 nego u 2009.

Na izborima 2009 - na koje izašlo je 329. 819 od 498.805 upisanih građana (ili 66,1 odsto) – očitovali su se znaci ipolitičkog približavanja između vladajuće koalicije i opozicionih partija.. Osnovni razlog za to je što su opozicione partije počele da sve potpunije i odlučnije podržavaju orijentaciju DPS/SDP ka EU, demokratizaciji i tržišnim reformama, a ranija centralna izborna kontroverza koja se ticala državnog statusa postepeno gubila akutnu formu., Ako vlast i opozicija nude građanima bezmalo identičan set ciljeva i vrednosti - kao što se dogodilo na republičkim izborima 2009 - građani se opredeljuju za one političke subjekte u koje imaju više poverenja da će te ciljeve i vrednost ostvariti. U takvim okolnostima, pitanje kredibiliteta političkih aktera postaje od presudne važnosti. U pogledu poverenja u pojedine političke aktere crnogorski građani na izborima 2009. nisu ostavili mesta ni za kakve nedoumice, jer je vladajuća koalicija DPS/SDP uspela je da osvoji većinu mesta u parlamentu (48 od 81), dok je usitnjena i razjedinjena opozicija potisnuta na parlamentarnu marginu. Najuspešnija opoziciona partija, SNP CG, osvojila je u odnosu na vladajuću koaliciju samo jednu trećinu glasova i mandata vladajuće koalicije (16,5 odsto i mandata (16). Iza SNP CG slede: Nova Srpska demokratija -NSrD (9 odsto glasova i 8 mandata) i Pokret za promjene -PzP (5,9 odsto glasova i 5 mandata), kao i dve manjinske albanske partije koje su zadobile po jedan glas (FORCA- Nazif Cungu i UDSH-DUA -

Ferhat Dinoša). Najuspešnija opoziciona partija, SNP CG, osvojila je u odnosu na vladajuću koaliciju samo jednu trećinu glasova (16,5 odsto i mandata (16). Iza SNP CG slede: Nova Srpska Ddemokratija -NSrD (9 odsto glasova i 8 mandata) i Pokret za promjene -PzP (5,9 odsto glasova i 5 mandata), kao i dve manjinske albanske partije koje su zadobile po jedan glas (FORCA- Nazif Cungu i UDSH-DUA - Ferhat Dinoša).

Potiskivanjem u drugi plan centralne kontroverze idependizam/federalizam posle proglašenja nezavisnosti Crne Gore, uticalo je da se partije više posvete svakodnevним problemima stanovnika i da parlament postane središte ne samo sukoba nego i saradnje između partija. Umesto ekscesa ili uvreda između poslanika vlasti i opozicije, parlament je svu više posajao središte partijskog dijaloga pa i partijskog konsenzusa. Trend ublažavanja sukoba između parlamentarnih partija potsticao je crnogorski partijski sistem da postepeno gubi obeležje "polarizovanog sistema" i da se pretvara u tip umerenog sistema.

Teške socijalno-ekonomske prilike u kojima su se zbog Velike ekonomske krize, nalazila Crna Gora u razdoblju 2009 i 2012 pojačali su uverenje opozicije da je konačno "kucnuo čas" da eliminišu sa vlasti koaliciju DPS i SDP. U tom cilju opozicija je nastupala ujedinjena ("u jednoj koloni"), zbog čega je formirana koalicija Demokratski front (DF), za čijeg je predsednika izabrana nepartijska ličnost, Miodrag Lekić. Pokretačka snaga te koalicije bile su NSrD i PzP. Teško je objasniti zašto je u tom politički značajnom poduhvatu ostala izvan inicijalnih pregovora najjača opoziciona stranka, SNP CG, koja je posle izbora 2009 raspolagala sa više mandata (16) nego NSrD i PzP zajedno (8+5). Malo je verovatno da je tu reč o previdu, a čini mi se da je daleko je verovatnija prepostavka da su kreatori DF nastojali da, u formativnoj fazi koalicije, isključe SNP CG i da tu partiju eventualno pozovu da se pridruži, tek kad koalicija bude potpuno oblikovana. Na taj način SNP CG je, stavljena pred fait accompli i suočena sa donošenjem teške odluke o

pridruživanju koaliciji ili samostalnom (I rizičnom) izlasku na izbore. U takvim okolnostima SNP CG je ipak odlučila da samostalno sudeluje na izborima.

Na parlamentarnim izborima održanim 14. oktobra 2012. sudelovalo je 70,5 odsto birača što je za 4,4 procentna poena više od učešća na izborima 2009. Najveći uspeh ostvarila je koalicija “Evropska Crna Gora –Milo Djukanović” koja je osvojila 39 mandata (od ukupno 81 mandata) što je slabiji rezultat nego 2009 godine, kada je toj koaliciji pripalo 48 mandata. Na drugom mestu je koalicija “Demokratski front - Miodrag Lekić” sa 20 mandata, što je daleko ispod očekivanja “arhitekata” koalicije. Slabiji rezultat ostvarila je i SNP CG koja je osvojila 9 mandata, što je 7 manje nego 2009. Dobar rezultat izborila je Pozitivna Crna Gora - Darko Pajović (obrazovana 2011), koja je uspela na svom prvom izbornom nadmetanju da zadobije 7 mandata. Manjinske liste osvojile su ukupno 5 mandata, od čega su 3 pripala Bošnjačkoj stranci (BS) Rafeta Husovića, 2 mandata Zbirnoj izbornoj listi albanskog naroda i jedan mandat Hrvatskoj demokratskoj inicijativi (Marija Vučinović).

Kad je reč o obrazovanju republičke vlade svi predstavnici manjinskih stranaka saopštili su, u razgovorima 3. novembra 2012 sa predsednikom Republike, da će podržati kandidata za premijera iz DPS, kojeg on predloži. Ta podrška je neophodna, jer sa 39 mandata koaliciji “Evropska Crna Gora” nedostaje 3 poslanika da obrazuje vladu. Zbog toga je DPS/SDP formirala vladu (od 19 ministara) sa manjinskim partijama, a za premijera je (4 decembra 2012) izbran lider DPS, Milo Djukanović. U parlamentu je od 71 prisutnog poslanika za republičku vladu je glasalo 44 poslanika, 26 je bilo protiv, dok je 1 poslanik bio uzdržan.

IV. NEKOLIKO OPŠTIH OCENA

Kad je reč o vladajućim partijama od uspostavljanja pluralizma do danas, Crna Gora predstavlja izuzetak u odnosu na postkomunističke zemlje

Centralne i Jugoistočne Evrope u kojima je opozicija smenila na izborima, jednom ili više puta, vladajuće partije ili partijske koalicije. Nasuprot tome, DPS je neprestalno uspela da odgovori na sve izborne izazove i da ostane na vlasti, doduše od 1997 u obliku koalicionog aranžmana. U tom aranžmanu izbornom i vladavinskom programski je vrlo slična. DPS (ali znatno manja) je SDP. Između lidera dveju stranaka u više navrata dolazilo je do javnih razmirica, ali je koalicija opstala od 1998 do 2014. Nemamo pouzdane podatke o relativnoj izornoj snazi dva koaliciona partnera, ali dobri poznavaoi obe stranke tvrde da se “Izborni plen” deli u odnosu 5.prema 1 u korist DPS, što (ukoliko je tačno) može da ukaže i na izborni odnos između dve stranke. Nekoliko hipoteza se mogu ponuditi kao objašnjenje “dugovečnosti” DPS. Prvo, ova partija je shvatila događaje 1989/1990 kao definitivni krah “realnog socijalizma”, a ne samo epizodu, posle koje će se vratiti stari sistem uz neke nebitne promene. Verovatno je to bitno saznanje sazrevalo u rukovodstvu DPS od 1990 godine do 1997, kada se njegov veći deo opredelio da, u duhu vremena, ostvari suštinske demokratske promene partije I crnogorskog društva . To je značilo ne borbu protiv neistomišljenika u partijskom udaljavanju od vladajuće partije Srbije. Za takav poduhvat , bila je potrebna ne samo sposobnost da se uoče globalne tendencije u savremenom društvu nego i (mada će zazvučati preterano) intelektualna hrabrost, jer mogućnost intervencije Miloševićeve vlasti protiv “renegatskog rukovodstva Crne Gore” nije bila puka fikcija. Pomenuli smo već da je za dalekosežne demokratske promene DPS korisno poslužio programski korpus LD CG iz kojeg su, uz uglavnom semantičke varijacije, pruzimani mnogi demokratske ideje, ciljevi i opredeljenja.

Manjina rukovodstva se protivila promenama DPS, (što se moglo očekivati), a kad promene demokratski uisvojene manjina je raskinula sa partijom i obrazovala posebnu stranku SNP CG koja je smatrana čuvarom “svetog plamena” i svih pozitivnih dostignuća bivše partije. Uzrok inistiranja

na ortodoksiji nije, po mom mišljenju, samo безусловno ugledanje na Miloševićevu SPS i (ili) trajna vezanost za njegovu harizmu, nego autentično uverenje dela “istinskih vernika” po kojem je socijalizam nezaustavljiv proces, koji može da doživi privremene zastoje, ali ne i definitivni neuspeh. Drugo, rukovodstvo DPS je razumelo da je Crna Gora socijalno heterogeno društvo i nastojalo je da prilagodi važne institucije takvom društvu. Između ostalog, tu ubrajam dve važne institucije. Prva je proporcionalni izborni sistem koji je bio na snazi na prvim izborima 1990. Proporcionalni sistem omogućuje pravično političko predstavništvo manjinskoj populaciji u parlamentu, što nije slučaj sa većinskim sistemom (korišćenim na izborima 1990 u Srbiji). Većinski sistem, nasuprot proporcionalnom, onemogućuje inkluziju manjina u parlament (i u politički život) time što od manjina obrazovanih po askriptivnim karakteristikama (etnicitet, vera, boja kože) pravi “većite gubitnike” izborne utakmice. Druga institucija je Republički savjet za zaštitu prava nacionalnih i etničkih grupa na čijem je čelu Predsednik republike, a koji je formiran članom 76, Ustava CG (1992). Premda je proporcionalni sistem uspostavljen u Crnoj Gori sa nizom slabosti (male izborne jedinice, odsustvo pouzdanog biračkog spiska, neregulisano čitava izborna procedura itd.), a rečeni Savet se nije “proslavio” svojom praktičnom aktivnošću, njihovo obrazovanje govori o svesti crnogorskog rukovodstva da su institucije koje neguju dijalog i olakšavaju konsenzus, važan element stabilnosti socijalno heterogenog društva. Treće, uzroke izbornih (i političkih) uspeha DPS valja tražiti u slabostima opozicionih partija koje, u posmatranom razdoblju, nisu uspele da ponude biračkom telu uverljiviju političku platformu od DPS, a da, pri tom, rukovodstvo tih partije poseduju odgovarajući kredibilitet u biračkom telu Crne Gore. Naravno, kad govorim o kredibilitetu imam na umu percepciju koju o tome ima biračko telo, a neko o nekom objektivnom svojstvu.

Sada ću izneti nekoliko ocena o izbornom sistemu. U više navrata sam istakao da je u proteklom razdoblju u Crnoj Gori delovao partijski sistem koji

pripada klasi višepartijskih sistema (nekada sa dominantnom partijom a nekada bez dominantne partije). Po tipu reč je o polarizovanom pluralizmu.

Centralne izborne kontroverze u Crnoj Gori su se u proteklom razdoblju smenjivale, ali ne i stepen napetosti izmedju partija koje zastupaju oprečne stavove oko tih kontrovezi. Najpre je to bilo pitanje potpunog isključivanja Crne Gore iz procesa odlučivanja na nivou SRJ od strane Srbije. Kao rezultat, Crnoj Gori su nametane neprihvatnije odluke (izbor Bulatovića za premijera) ili je trpela posledice (u vidu sankcija i ograničenja) jednostrane politike rukovodstva Srbije na međunarodnom planu (odbijanje saradnje sa Haškim tribunalom, odbijanje uključivanja međunarodne zajednice u rešavanje problema Kosmeta).

Posle oktoarskog preokreta 2000 u Srbiji, uzroci naglašenog antagonizma izmedju partija poticali su sa „domaćeg terena.” Centralna izborne kotoverza koja je na izborima 2001 i 2002 delila partijski sistem na dva neprijateljska bloka može se formulisati kao independizam versus federalizam. Ta kontroveza izgubila je snagom odlukom većine birača na Referendumu 2006 da Crna Gora bude nezavisna država. Naravno, pomenuta kontroverza nije trenutno nestala jer u političkom životu snažno deluje inercija pa se to moglo uočiti i na parlamentarnim izborima 2006 u kojima su mnogi akteri prevideli da su građani Referendumom dali jasan odgovor o održavnom statusu Crne Gore.

Na parlamentarnim izborima 2009 i 2012 razlike izmedju partija su se uglavnom ticale „svakodnevnih pitanja” uz daleko manji međusobni antagonizam izmedju partija. To je indikator da je sistem polarizovanog višepartizma evoluirao u umereni višepartizam, što je izuzetno važan korak u konsolidaciji demokratskog poretka Crne Gore.